

Liget

2018-10
október

TARTALOMJEGYZÉK [XXXI. évfolyam 10. szám]

WORLD PRESS PHOTO

Szabó Attila TÁMASZPONT	4
Mészáros Blanka NAGYMOSÁS	6
Inczédy Tamás MÉLY LÉLEGZET	10
Fecske Csaba SOR(S)	13
Péter János MAYA	15
Z. Karvalics László MICHELANGELO, RAFFAELLO, LEONARDO	23
Victor András ORRSZARV	27
Szvetelszky Zsuzsanna KÉT FÉNY	31
Kapitány Máté FÜSTBEN	34
Lipták Ildikó REMÉNYVESZTETTSÉG SZINDRÓMA	39
Novák Gábor DONKIHÓTE ÉS A CSIRKEGYÁR	42
Somfai Anna FÖLDCSUSZAMLÁS	45

IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT

Bíró Judit KORSZELLEMEIM	51
Taizs Gergő SZÉLNEK ERESZTVE	63
Tallár Ferenc AMIKOR A VALÓSÁG ELTŰNŐBEN VAN	65
Búth Emília FELKÉSZÜLETLENÜL	89
Mester Béla AZ EMBERI CSELEKVÉS ÉS	91

A NYELV LABIRINTUSAI

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kíssvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Főmunkatárs | Szirmai Panni
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Szabó Attila

TÁMASZPONT

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-09 | **VERS, WORLD PRESS PHOTO**

Már csak úgy öllek,
mint zakó a próbababát.
Formát adsz, kitöltöd az űrt,
a statikussá váló lélegzetet.

Halott ölelés, mondhatnám így is,
becézhetnék a hiány apoteózisaként,
akár egy levegőből kimetszett szabásmintát.

Cérna nélkül a varrótű kattogása.

Úgy gondolok rád, ahogy dzsungel közepén
feszül a bunkerben megbújó gerillaharcos
mutatóujjában a kitartó fegyelem,
az utolsó parancs kétely nélküli
elfogadása, hogy lőni kell.

Kitartok, bár tudom, azóta
a háborúnak, s talán
a békének is vége.

kép | Emberek, 1. díj, sorozat, Jelölt, Az év fotója

Adam Ferguson, Ausztrália, The New York Times számára

2017. augusztus 29. – szeptember 22. Lányok, akiket a Boko Haram harcosai raboltak el a nigériai Maiduguriban, Borno államban. A szépen felöltöztetett lányokra robbanóanyagot erősítettek, és megparancsolták nekik, hogy valamilyen zsúfolt helyszínen robbantsák fel magukat. A lányoknak sikerült elmenekülni és segítséget kérni. A Boko Haram – egy Nigériában alapított fegyveres iszlámista csoport, amelynek neve körülbelül azt jelenti, hogy "a nyugati oktatás tilos" – kifejezetten iskolákat támad meg, 2014 óta több mint 2000 nőt és lányt rabolt el. A csoport új fegyverként használja az öngyilkos merénylő nőket. 2017 első negyedévében a Boko Haram 27 gyereket vetett be öngyilkos merénylőként, az előző évben ez a szám 9 volt. A képen látható Maryam 16 éves.

Mészáros Blanka

NAGYMOSÁS

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-07 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Kapitánynak csúfolták, mert már matrózkorában arról beszélt, hogy egyszer majd hajóskapitány lesz. Senki sem hitt neki – lusta volt, álmodozó, önfejű. Akkor váltak el anyámmal, mikor végül mégis kapitány lett; aztán csak a munkájának élt, és annak, hogy elszórja, többnyire haszontalanul, minden pénzét.

Rengeteg helyen élt a világban. Pár évig egy amszterdami állóhajót bérelt, utána egy német kisvárosban telepedett le. Volt, hogy hónapokat töltött hotelekben, időnként, ha kedve támadt, fölhevített, mint egy kedves, régi ismerőst; nem hiányoztunk egymásnak. Tudtam, hogy ilyen az apám, és hogy majd öregkorára úgyis kénytelen lesz, talán, kicsit megállni, letelepedni valahol.

Hatvanévesen vett egy házat. Ormótlan, visszhangos ház volt, apró kajütblakokkal; a hálóját hajókabinnak rendezte be, a falról hajókötelek lógtak. Senkit sem látott szívesen, de nagy tölgyfaasztala volt hat székkal, mintha családja volna, akiket hazavár. Vett billiárdasztalt, hatalmas kádat, ostoba fényűzés volt ez, és mégis: életmű.

A Dunán és a mellékfolyókon hajózott, Hollandiától Szerbiáig. Fiatalon csak nyugatra ment, nagy tételben csempészte haza az újságokat meg a banánt, öregkorára változatosságra vágyott, keletre indult, itthon szinte ki se szállt, úgy hajózta keresztbe Európát. Félévente kellett már megújítani az egészségügyi alkalmassági papírját, de akkor sem hagyta abba, szaunát vett a fürdőszobába, felújította a tetőt, csodájára jártak a faluban. Volt, hogy évekig nem találkoztunk – egyszer az árokban találtak rá, évekkel ezelőtt is így volt, mikor ideköltözött; a kapitány úr kicsit felöntött a garatra; nevetgéltek a faluban, lefektették, de apám nem tért magához.

nekiálltak mosakodni

Leutaztam a veszprémi kórházba, éjszaka volt, gyorsan vezettem, másfél órával azután, hogy csörgött a telefon, apám mellett virrasztottam. A vérségi köteléken kívül nem nagyon érttem az okát; nem akadt mondanivalónk egymásnak. Esméletlen volt, csövek lógtak belőle, apró arcát még mélyebben barázdálták a ráncok. Néztem a kicsi, zömök, magatehetetlen testet, próbáltam valahogy apának képzelni, mintha igazán fájna ez az egész, de csak fáradtságot éreztem, kimerültséget. Másnap reggel magához tért, beszélni akart velem; szinte hivatalosan üdvözöltük egymást, mesélt a legutóbbi útjáról, Belgrádban járt, és ott, képzeljem csak, a Száva-parton, nagy nyüzsgésre lett figyelmes; emberek százai táboroztak egy sötét raktárhelyiségben, koszosak voltak és hangosak. És akkor, képzeld csak el, mondta az apám, a hangja tompa volt, a

tekintete semmibe révedő; képzeld el, két férfi megindult a kikötő felé, elcsentek két fémüstöt, majd odébb a Szávába merítették, és nekiálltak mosakodni. Mosakodtak!, kiáltott fel az apám, a hangjából eltűnt minden tompaság, a Száva vizében! És akkor ő odament hozzájuk, kiáltott szerbül, hollandul, németül, de azok nem értettek egy szót se; angolul próbálkozott, a férfiak válaszoltak, de azt meg ő nem értette, alig tudott angolul. Aztán elaludt, nyugodtan, szuszogva aludt; csöndben kiosontam a szobából.

Elmentem apám házába, ahol az elmúlt húsz évben lakott; a falusiak örömmel üdvözöltek, apámról érdeklődtek, akiért szinte rajongtak: apám hírmondó volt, lenyomat a külső világból azoknak az embereknek, akiknek legtöbbször még a megye határán kívül sem jutott soha. Kulcsot kaptam az egyik asszonytól, aki időnként takarítani járt apámhoz, leültem a tölgyfaasztalhoz, kínosan szemeztem apám fiatalkori, életnagyságú arcképével – abból az időből származott, amikor kapitány lett. A vízen, az egyhangú, alig hullámzó folyón kívül soha nem látott semmit a világból, az útjairól mindig csak azt mesélte, ami a hajón történt, hogy a szakács eltörte a kedvenc edényét, hogy a fedélzetmester egész éjjel dolgoztatta a matrózokat, hogy a rakomány alatt majd elsüllyedt a teherhajó. Csak akkor mesélt másról, ha a parton valami rendkívüli történt; mosakodtak!

Négy-ötéves lehettem, mikor néhány hónapig, talán fél évig azon a hajón éltünk, ahol apám matrózkodott. Öten voltunk egy kis kabinban, apám esténként fáradtan betántorgott anyámhoz és a három nyugós kisgyerekéhez. Lett volna hol élnünk, rendes otthon, ahol anyámnak nem kell attól rettegnie, hogy valamelyikünk a korláton kívül kerül, és a vízbe zuhan, de apámat Amszterdamban elbűvölték a vízen ringatózó lakóhajók. Egyre szűkebbnek tűnt a kis kabin, aztán egy este anyám úgy döntött, kulcsra zárja az ajtót. Még világos volt, és a kicsi ablakon kiláttam, néztem, ahogy apám egy társával a parton röhögve mosakszik, vízzel fröcskölik egymást és trágár szavakat ordítanak. Anyám behúzta a függönyt és lefektetett bennünket; az esti mese hangja elnyomta a kinti ordítást. Másnap reggel apám megölelt minket, és a következő héten kitett Pesten; ő indult tovább a következő útra.

*

A pályaudvar mellett sétálok, hideg van és köd, sietnem kell, hogy elérjem a vonatot. A bejáratnál rongyokba öltözött, koldusféle emberek, a meleget árasztó falakhoz közel húzódva. Nem nézek rájuk, a szemem sarkából látom, hogy ők se néznek rám; felrémlik, hogy apám is errefelé járt hosszú évekkel ezelőtt; kicsit odébb talán, a parton, de a város ugyanez. Mielőtt felkapaszodom a vonatra, összedörzsölöm a kezemet, tudom, hogy pár másodperccel később már nem fázom ennyire, pár órával később pedig otthon leszek – a dermesztő hidegen keresztül megcsap egy ismerős, összetéveszthetetlen illat, szag inkább, nem is tudom, de érzem, hogy a kezem megáll félúton, belekortyolok a levegőbe, az összes érzékszervemmel próbálom beazonosítani ezt az annyira ismerős szagot, megnevezni, rendelni valamihez. Bemondják, hogy a vonatom néhány perc múlva indul, körbenézek a pályaudvaron; a bejáratnál sálakba csavart, emberféle kupacból kivillan egy sötét színű fürt, közelebb merészkedek, és a szag ismét, jó erősen, a tüdőmbé, az agyamba vésődik.

ott marad

Apám utolsó kívánsága volt, hogy a tiszti egyenruhájában temessék el. A sírjáról, persze, jó előre gondoskodott, s egy régi kép volt róla a márványon, éppen hajót vezet, és büszke tekintettel réved előre. Eleget tettünk a kívánságának, a díszes kapitány-ruha a föld alá ereszkedett apám testével, és mindenki kicsit fellélegzett, hogy már nem hív a világ másik feléről, nem kell keresni és aggódni érte, merre jár, hanem ott marad, egész biztosan ott marad.

A temetés után sokáig éreztem még az ázott föld szagát, amire a hideg márványlap került. És itt, a pályaudvaron, a betontömbök és kövek között, hirtelen megint érzem; áramlik a falakból, a sínekből, a vagonokból. A nagy sálkupac megmozdul, a hangosbemondó üvölti, hogy indul a vonatom; rohanok, felkapaszodom, kimelegszem, lihegek; bámulok ki az ablakon, sorra elmosódnak mellettem a tájak, hazáig cipelem magammal az ismerős, megnevezhetetlen, lemoshatatlan szagot.

kép | Hír, 3. díj, sorozat,

Francesco Pistilli, Olaszország

Két afgán menekült a szabadban mosakodik Belgrádban.

Inczédy Tamás

MÉLY LÉLEGZET

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-06 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Amikor ötéves húgom megkérdi, én is félek-e, gondolkodás nélkül hazudom, hogy nem. Aztán hogy igazság is legyen válaszomban, azzal egészítem ki, hogy tudok úszni. Apa is tud, kérdezi a húgom, de úgy teszek, mintha nem hallanám, és ő nem kérdezi újra, nem kell azt válaszolnom, hogy a családukban rajtam kívül senki sem tud, ahogy azt sem, hogy valószínűleg az egész ladikban hasonló ez az arány.

Közel vagyunk a parthoz, kiált fel valaki megint, de most már azonnal lepisszegik, szitkozódnak is miatta. Imádkozzunk inkább, szól egy öregasszony. Csakugyan fohászkodunk mindannyian, mégis egyre nagyobb hullámok érkeznek.

Egy ideig nem történik semmi, aztán hirtelen túl sok minden. A ladik megbillen, annál is meredekebben, mint eddig bármikor, épp csak arra tudok ügyelni, hogy erősen megmarkoljam a húgom karját, a következő pillanatban már a vízben vagyunk.

Fogom a húgom és taposom a vizet. Minden rendben lesz, te csak kapaszkodj belém, mondom neki, aztán hátamra segítem, és ujjait összekulcsolom a mellkasomon.

egymásba kapaszkodva

Arrafelé tempózok, amerre szüleinket sejtem, de csak pánikban égő idegen arcokat és vizet cséplő végtagokat látok mindenütt. A legtöbb úszni nem tudó szinte azonnal elsüllyed.

Meglátom anyát és apát egy távoli hullámhegyen, és végignézem ahogyan egymásba kapaszkodva merülnek el. Húgom karjának szorításából tudom, ő is látta, sikít, sikítása beleveszik a zajba, eltalál minket is a hullám, szörnyű ereje van, úgy dobál, mintha egy óriási mosógépbe kerültünk volna, azt sem tudom, merre van fent és lent, csak szorítom a két apró kezét a mellkasomon. Végre kibukkanunk.

Minden rendben lesz, mondom neki újra, vagy inkább magamnak, de akkor körmök mélyednek a húsomba, nem a húgom körmei. Néhány pillanat, és már fürtökben lógnak rajtam az emberek, egyre többen csimpaszkodnak belém, és azokba is újabbak.

Teljes erőmből tempózok, de nem bírom a súlyt, húznak lefelé, épp csak annyit tudok a húgomnak kiáltani, hogy vegyél mély levegőt, remélem értette, a következő másodpercben víz alá kerülünk.

Csak sokkal később tudok szabadulni a kezek szorításából. Úszni kezdek a mélységből felfelé, miközben vonszolom magammal a húgom, szájába fújom maradék levegőmet, de ahelyett, hogy a tüdejébe áramlana, bugyborékolva tör elő az orrán keresztül. Nem

merek ránézni, csak vontatom őt arra, amerre a buborékok szaladnak. A felszín még messze van, a fölöttünk lévő víztömegben halványan pislákol keresztül a nap fénye, és én nem bírom tovább, muszáj levegőt vennem, tüdőmbe víz áramlik, belül ég minden, aztán fogalmam sincs hogyan, de egyszeriben kibukkanok. Az első levegővétellel felsírok, ugatva-köhögve harapom a levegőt.

Emberek, segítsetek a húgomon, suttogom azoknak, akik néhány méterre a süllyedő ladikba kapaszkodnak és maguk is segítségre szorulnak, és akkor elejtem őt, látom ahogyan merül, víz alá bukok, nyúlok utána, de nem érem el, tempózok lefelé, vissza a mélységbe, a víz egyre sötétebb, és nekem most sokkal gyorsabban fogy a levegőm.

És akkor rájövök, hogy itt lent semmi baj nem érhet minket. A tüdőmben égő seb már nem fáj, csak kicsit kellemetlen. Sietek a húgom után, és észreveszem, hogy lélegzem.

kép | Hír 1. díj, egyedi, Jelölt, Az év sajtófotója

Patrick Brown, Ausztrália, Panos Pictures, az UNICEF számára

2017. szeptember 18. Mianmarból menekülő rohingya halottak. Csónakjuk körülbelül nyolc kilométerre járt a bangladesi partoktól Inani Beachnél, Cox's Bazar közelében, amikor felborult. A csónakban mintegy 100 ember ült, 17-en maradtak életben.

Fecske Csaba

SOR(S)

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-03 | VERS, WORLD PRESS PHOTO

sort áll a nyomor
bőgő gyomorral az éhség
a sötét sorból kikandikál
szemében a napot holdat csillagokat
csillogtató kisgyerek a riadt jövő

éhesek hosszú sora fáradt fekete felhők
a reménytelen jelen egén
jóllakni a cél
vagy megúszni ezt az egészet –
ki van a sor végén és ki az elején
ki a közepén ki áll ki előtt ki a
másik mögött akit a sors ideköpött
várakozás közben megvénült arcok
a száználmas idő elsötétülő monitorai
talán kezdhetné az Isten
a teremtést a legelején

kép | Hír, 1.díj, sorozat, Jelölt, Az év fotója

Ivor Prickett, Írország, The New York Times számára

2017. január 16. – 2017. szeptember 16. Több hónapos ostrom után július 10-én az iraki kormány bejelentette, hogy Moszul felszabadult az Iszlám Állam megszállása alól, noha egyes városrészekben még folyt a harc. Moszul keleti részét már 2017 januárjának végére sikerült visszafoglalni, Moszul nyugati része, különösen a sűrűn lakott Óváros, nehezebb feladatnak bizonyult. A tüzharc több ezer polgári áldozatot követelt, a túlélőknek súlyos víz- és élelmiszerhiánnyal is meg kellett küzdeniük.

Péter János

MAYA

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-08 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Nem volt kedvem az előadások után ottmaradni az állófogadáson. Hidegen hagyott a szokásos forgatókönyv: jópofizás, ismerkedés, kapcsolatépítés, szeszelés – ez utóbbit azért elkezdtem, és folytatni is volt kedvem, de nem a konferenciás tömegben. Visszaindultam a szállodába, talán egy kis szaunázás jót tesz, valami töménnyel még jobbat, pláne masszázssal, pláne, ha nem csak masszázs. Végül is független vagyok.

Mikor legutóbb érdeklődtem Gabiról, az egyik közös barátunk – talán az utolsó, aki még velem szóba állt – annyit mondott, hogy két dolgot tud biztosan: az első, hogy Gabi nincs Európában, a másik pedig, hogy ritka nagy féreg vagyok. Egyik állítását sem tudtam cáfolni.

lődörgök céltalanul

Megvolt már, ami ebbe a pár napba belefér.
Leróttam a tisztelem Alekszej nagyherceg sírjánál,
megnéztem a Van Gogh-okat az Ermitázsban, a
Szent Izsák székesegyházat, az egykori Hotel

Angleterre-t, ahol Jeszenyin végzett magával, az Aurórát pedig csak azért se. Sétálgattam, lófráltam, nem szeretek átrohanni egy városon, csak azért, hogy kipipáljam a kötelezőket. Inkább lődörgök céltalanul, megkóstolom, mit esznek a helybeliek, füstös kocsmákba ülök be. Gabi is így szerette. Ha kimarad valami, hát kimarad. Jelen állás szerint évente, két évente visszajövök úgyis. Gabi nélkül. Ha nincs Európában, jó eséllyel két hely jöhet szóba: India vagy Brazília, mindkét helyen többször járt önkénteskedni. Nem bírta megmaradni a fenekén. Azon a csontos, szúrós, saját maga és a húga által lenézett fenekén, amit én annyira szerettem.

A szálloda előtti parkban szokott helyén állt a hóember, a bennem lévő vodkák hatására odaköszöntem neki, nem fogadta, szegény, de nem sértődtem meg, láttam, hogy súlyosan megsebesült – nálam duhajabb szeszelők szíven vizelték. Haslövést is kapott, az is halálos, jutott eszembe, mikor Gabival céllövöldéztünk, és felcukkoltunk egy sakálrészeg tagot, hogy lője hasba a fődíj műanyagmajmot. Mikor Gabi elejtette, hogy szívesen sakkozna, lőttem neki egy készletet, igaz, hogy a három lövés többbe került, mint a műanyagvacak, de büszke volt rám, és én is magamra. Otthagytam a haldokló hóembert. Legalább van valaki az univerzumban, akit nem én tettem tönkre.

Alice

Mire beléptem a szállodába, már tudtam, hogy ma este még össze kell bújnom valakivel. A rubelt sincs értelme hazavinni, és nincs kinek elszámolnom a mai estémrel. Kértem egy teát a bárban, jó erősre csinálják, enyhén fanyar, érződik, hogy nem tiszta fekete, hanem keverék, karavánteá, a pincér már nyúlt a vodkáért, megszokta, hogy a kettőt együtt tolom. A recepción sokan voltak, diszkréten akartam a portás segítségét kérni. Elmentem vizelni, tiszta, elegáns volt a wc, a fertőtlenítő és a pot-pourri majdnem elfedte a vizelet- és ürülékszagot. Mire kijöttem, nyugi volt a pultnál. Letettem a srác elé két kétszázrubelest, és kiadtam a jelszót: *Magányos vagyok. Tudna segíteni?* Rögtön láttam rajta, hogy tud. Egy night club prospektusát vette elő, *taxit is hívhatok, hogy elvigyék, de ide is kijönnek a lányok. Csak válassza ki nyugodtan, hogy kit szeretne.*

a hozzá készített piszkozat

Kértem még egy teát a bárban, a dohányzó részre ültem, élveztem, hogy itt szabad, amit otthon már sehol nem lehet

megcsinálni. A felhozatal vegyes volt, nagydarab, kugligolyófejű tipikus orosz, töltött galamb, tömör-gyönyör, mindenféle. Az egyik szőke, kék szemű, nagy mellű, Orsira hasonlított, Gabi húgára. Vele voltam utoljára – és most semmiképp nem kívántam ezt az élményt. Átfutott rajtam az a délután: Orsi felugrott valami ürüggyel, én pakolásztam a lakásban. Aztán hátulról átkarolt, adott egy puszit a tarkómra, és megkérdezte: *Egy szép nővel is hajlandó vagy lefeküdni, vagy csak a Békával?* Béka, girnyó – ezeket a neveket aggatta Gabira, egy kanál vízben meg tudták volna fojtani egymást. Orsi volt családirag kikiáltva a migyerekünknek, aki szép, okos, csúcstermék – Gabi pedig a hozzá készített piszkozat volt. *Melyik lánya jön haza a hétvégén, doktornő, a szép vagy a másik,* hasonló kérdéseket meséltek otthon viccelődve. Nekem, ha azt nem is, hogy szép, de annyit hajlandó volt elhinni, hogy szépnek látom. Sok munkám volt benne. A kézfejemmel kihámozni a haja mögül, két tenyerembe fogni finoman az arcát, úgy becézgetni szeretkezés közben. Hitte, amit mondok, tudta, hogy szeretem nézni az arcát, amikor alszik, nem csinállok semmit, csak nézem a pofiját, hallgatom, ahogy egyenletesen szuszog. Hitte, amíg ránk nem nyitott Orsival.

Egy szót sem szólt, visszacsukta az ajtót, és kiment a lakásból – akkor láttam utoljára, a telefont nem vette föl, e-mailre nem reagált, Facebookról törölte magát. Hogy Orsi direkt ezt akarta, meggyötörni a nővérét, elvenni az egyetlen, aki szerette, vagy csak kefélni akart – sose tudtam meg, de végül is mindegy. Nem kerestük egymást Orsival utána. Átlapoztam a szőke nagy dudájút, pár oldalra rá találtam egy helyes kis feketét. Ő lesz az, gondoltam, némileg emlékeztetett Gabira. Vékony, kis mellű, fekete hajú volt, valószínűleg festette, mint Gabi is, ő a seszínűből inkább ebbe az irányba ment, nem akart még csak a hajszínében sem hasonlítani Orsira. Mayának hívták a lányt, Gabinál magasabb volt, hosszabb combbal és karral, enyhén manószerű arccal. Úgy látszik, őt a kis mell nem zavarta, ha a fényképre is kitette. Gabi folyamatosan a telt keblű hűgát irigyelte. Maya nem volt tipikus orosz alkat, inkább tatár vonásokat mutatott, amit a legkevésbé sem bántam. Őt kértem a portás srácnál. Bólintott, megjegyezte, hogy *intelligens lányok mind, diplomások, nyelveket beszélnek*. Kérdő tekintetemre kifejtette: *ide csak ilyeneket hoznak, hogy tudjanak a vendéggel beszélgetni. Illik dicsérni a vendéget és a felszerelését, teljesítményét. Külföldiül is.* Gabi nem volt hajlandó orvosira menni, mint addig a családban mindenki. Történelem szakot végzett, de sose dolgozott a szakmájában. Elég egy okos lány a családban, és az már megvolt.

pénzembe, időmbe belefér

A portás kért egy kis időt, telefonált egyet, és közölte, hogy húsz perc, és itt lesz Maya. Kérdezte, felküldje-e a szobába, ha megjön, de mondtam, inkább itt megvárom. Nem akartam, hogy rögtön a szobába jöjjön. Hátha iszunk itt valamit, vagy vacsorázunk egyet. A pénzembe, időmbe belefér. Rágyújtottam, nézegettem a hallba kitett újságokat. Azért volt bő fél óra az a húsz perc, de megérte, a fénykép nem hazudott. Hívtam, hogy igyunk valamit a bárban. Belement, úgy láttam, kicsit már becsípve érkezett, aranyos-mosolygósan, mint aki először iszik szeszt. Whiskey-t kért, vodkát ihat otthon is, mondta mosolyogva. *Új a mixer gyerek, jegyezte meg, akik már ismernek, vizezik, tudják, hogy ki vagyok, hogy úgysem szólok érte.* Az első óra

árát rögtön ki kell fizetnem, majd a szobában, diszkrétén, aztán minden megkezdett fél órát. Ha végez, fel kell hívja a férfit, aki foglalkoztatja. Kért még egy whiskey-t, attól zabálnivalóan csuklani kezdett, mint mikor a kiskutya degeszre eszi magát. Ettől kissé elkomorodott, *Vaszilij nem szereti, ha iszom ...mert akkor nem kellek a vendégeknek... se ...* Hívtam vacsorázni, beszélgettem volna, de mondta, hogy nincs kedve, a pincérek már mind ismerik, utálják, nem is azért, amit csinál, hanem mert nekik nem jattol, csak a portásoknak. Felmentünk a szobámba, kifizettem az egy órát. Mondtam neki, hogy nem Mayának fogom hívni, rántott egyet a vállán, hogy felőle, ha fizetek, egy órán át Anasztaszija Nyikolajevna nagyhercegnőnek is hívhatom. Kínálásra se várva kinyitotta a minibárt, töltött mindkettőnknek. Tusolni mentünk, Maya gyönyörű volt ruha nélkül, a csuklást pedig folytatta elszántan. Megrázkódtak apró mellei – leginkább ez emlékeztetett benne Gabira. *Nálunk ilyenkor azt mondják, hogy valaki emleget,* mondtam neki. *Mégis, ki emlegetne ...*Víz fröccsent a hajára, ahogy csuklott, megrázkódott tetőtől-talpig, csöpögött róla a víz, még manószzerűbb lett, mint a fényképen. ... *emlegetnek tűnődő szavakkal vizimanók, dúdoló szelek,* idéztem egyik kedvenc versem. *Tudsz oroszul? Ismered Jeszenyint?* csodálkozott el. *Rég volt dolgom olyannal, aki ismerte...*

Folyamatosan csuklott, gondolkodtam, milyen élmény lesz egy csukló, alattam vonagló nővel lenni. Maya közben mondta a játékszabályokat. *Csak gumival, francia, anál mehet, de felárral, nyaktól fölfele nem érhetsz hozzám.* Csalódott voltam, szerettem volna két tenyerembe fogni az arcát szeretkezés közben. Próbálkoztam a felárral, azzal, hogy nekem nagyon fontos lenne valaki miatt, de leállított. *Nézd, nem a terapeutád vagyok ... az arcom az enyém, ennyi maradt, ehhez senki nem érhet.* Aztán elmosolyodott: *Szociológiát végeztem, ha akarod, az órabéréért beszélgethetünk Durkheimről meg a társadalmi tényekről.* Ez a lehetőség nem igazán csigázott föl.

Asya

Ivott még, mondván, hátha az elmulasztja a csuklást. Jobban nem lett tőle, de a cuki kis becsípett vizimanolány fáradt részegbe fordult. Maradt egy fél órámmal kifizetve a csukló Mayával, az elérhetetlen arcával, a szép kis mellével, vizes, fekete hajával, a szeszszagával. Lefeküdtem az ágyra, mellé heveredtem. *Részeg vagy*, állapítottam meg minden ítélet nélkül. *Vaszilij megöl ...*Böfögött csendben egy whiskey-szagút. A maradék kedvem is elment attól, hogy együtt legyünk. Betakartam. *Hagyjuk az egészséget. Aludj egyet, van egy fél órád.* Csodálkozva néztem rám, mint Gabi, mikor először mondtam, hogy mennyire jól áll neki a rövid, fiús haj. *Biztos?*, kérdezte, és közben már oldalra fordult, bevackolt a paplan alá, szuszogni kezdett, néha még csuklott. Rágyújtottam egy cigire. Amíg szívtam, néztem a helyes kis arcát. Megvártam, amíg a szuszogás egyenletessé vált, akkor felhívtam a szobapincért. Kértem két erős teát és egy szelet Napóleon tortát, háromnegyed órával későbbre. Hadd aludjon egyet. A csuklás elmúlt, Maya fokozatosan szelídült vissza buli utáni fáradt, gyönyörű szociológussá.

szellemi zsellér

Feküdtem mellette, próbáltam olvasni, de csak azon járt az agyam, hogy Gabi most hol szuszoghat. Engedi-e még, hogy valaki hozzáérjen az arcához? Maya a szobapincérre sem ébredt fel. Nagy volt a kísértés, hogy megcirógassam az arcát, de nem akartam átlépni a határt. A vállát ráztam meg finoman. Az órájára nézett ijedten: *Miért nem szóltál hamarabb? Vaszilij agyonver...* Megnyugtattam, hogy kifizetem a ráadás időt, csak igya meg a teát, egye meg a tortát. Hálásan nézett rám, a koffein és a cukor csakugyan jót tettek, lényegesen jobb színben volt, mint egy órája. Felhívta Vaszilijt, a telefonból hallottam, hogy a férfi már követeli is a plusz pénzt. *Megvan, persze*, mondta. Felöltözött, lekísértem, a hotel előtt vártuk a futtatóját. A hideg és a szállingózó hó is jót tett neki. Kerekfejű, kigyúrt, szellemi zsellér érkezett, valami menő autón. *Elégedett voltál?*, kérdezte tőlem, közben a Mayától átvett pénzt számolta. *Messzemenően*. Maya hozzám fordult: *Durkheimet üdvözlöm*. Vaszilij arca megrándult: *Nagyon büszke őnagysága, hogy baskír létére valami német strici futtatta. Azt siratja mindig, ha iszik. De ha idejön, beverem a pofáját*. Megnyugtattam, hogy öreg már, nem is mozdul ki otthonról. Egy-egy biccentéssel elköszöntünk egymástól. Rágyújtottam, elsétáltam a sebesült hóemberhez. Jobb színben volt: ahogy hullott rá a hó, elfedte a sebeket.

Emberek, 3. díj, sorozat

Tatiana Vinogradova, Oroszország

2017. március 29. – december 7. Szexmunkások a lakásukon Szentpéterváron, Oroszországban. A hivatalos statisztikák szerint több mint egy millió szexmunkás van Oroszországban. A Silver Rose elnevezésű szentpétervári civil szervezet adatai szerint a szám inkább három millióhoz közelít, és egyedül Szentpéterváron 50 ezer női szexmunkás dolgozik. Az orosz gazdasági hanyatlás következtében az üzleti élet és az oktatás területén munkanélkülivé vált nők közül egyre többen váltak szexmunkássá. Oroszországban a prostitúciót a törvény bünteti, és annak ellenére, hogy a bírság nem túl nagy (körülbelül 28 euro), a nők könnyen zsarolhatóvá válnak a büntetett előélet következményei miatt.

Maya (24 éves) szociológiai diplomát szerzett mielőtt Szentpétervárra költözött. Eleinte egy szexshopban dolgozott, de az ottani szerény fizetésből nem tudott megélni, és szexmunkás lett belőle.

Alice (27 éves) egyedülálló anya, divattervezőnek tanult, tíz éve dolgozik szexmunkásként.

Alena (33 éves) az ukrán-orosz háború miatt költözött Szentpétervárra. Úgy tudta, ügyintézőnek veszik fel a bordélyba, aztán kiderült, hogy prostituáltként kell dolgoznia.

Asya (30 éves) gépészmérnöki tanulmányait félbehagyva néhány rosszul fizető állás után a szexiparban vállalt munkát

Z. Karvalics László

MICHELANGELO, RAFFAELLO, LEONARDO

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-10 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

E tudományos-fantasztikus könyvek borítójára kívánczó képet látva végre nem a szorítást érezzük a gyomrunkban, mint a tenger felé totyogó, frissen kikelt, még puha páncélos csöppségek láttán, akikre vérszomjas sirályok, rákok, rókák, fókák és cápák leselkednek. Nem egy újabb, halászhálóba gabalyodott, orrára szorult

műanyagpalacktól szabadulni képtelen, hajólapát-roncsolta lábú cserepesteknős sokkal. Nem kell elképzelni, a hír nyomán, hogyan pusztítják el folyószabályozás közben buldózerekkel trinidadi kérgesteknősök tízezreit.

A feszültség és frusztráció helyét egy pillanatra vegye át a nyugalom és a béke. Hagyjuk most a teknősnavigációt nehezítő fényszennyezést is, mert hosszú, vízi kóborlásaik útjelzői, a csillagok ezúttal inkább azt a kétszázmillió évet idézik fel, amióta ez a túlélőgéppé lett idomtalan hullóféle komótosan járja a maga evolúciós útját.

A lakható, élhető világ kis sziget a hideg és sötét világegyetemben. Mintha a forró vízsugár mégis kifelé törekedne, hogy felhővé és Tejúttá legyen, miközben a kozmikus és geológiai erők egymásra pislognak, hogy ugyan mitől nem haltak ki még mindig e különös jószágok, odalent, abban a tavacskában.

Nemrég kétezer darab megkövesedett, egymásra torlódott teknőscsontvázat találtak egy jura kori rétegben, Kínában, a Turpán-medencében. A lelőhelynek volt olyan része, ahol egyetlen négyzetméteren 36 darabot számoltak össze, és innen távolodva csökkent fokozatosan a számuk. A kutatók úgy gondolják, egy szezonálisan kiszáradó vizes élőhely lett itt tömegsír. A szokásosnál drasztikusabb klímaváltozás terelhette egyre kisebb létszámú állatokat, akik aztán sorra elpusztultak a szokatlan szárazságtól – utoljára azok, akik a legjobb helyet tudták elfoglalni a tócsa közepén.

köszönik, jól vannak

S bár mindez már 160 millió éve játszódott le, lám, ők mégis köszönik, jól vannak, itt szuszognak meg dagonyáznak. Nem is illett volna felidézni ezt a történetet. Csak nem lehetett elkerülni. Mert a

három pihenő vitéz mellől fájóan hiányzik néhány Rodrigues-szigeti óriásteknős, akikhez képest a mai legnagyobbak, a galapagosai meg aldabrai fajták olyanok, mint egy amerikai kosárcsapatban az erőcsatár mellett a kisművésű irányító. Utolsó élő példányát 1802-ben látták. 1732 és 1771 között bunkókkal irtották ki őket a

tengerészek, hogy olajat főzhessenek belőlük. 1 hordóhoz 500 teknőstetemre volt szükség, így közel háromszázezer állat végezte a hatalmas üstökben. 600 hordó olaj – és soha többet nem láthatjuk egy fenséges faj képviselőit ernyedő fürdőzés közben.

A határozottan eltérő személyiségjegyekkel rendelkező négy Tini Nindzsa Teknőcöt mindenki ismeri, aki rajzfilmet nézett a kilencvenes években – noha elég szokatlannak mondható, hogy animált figurák a reneszánsz nagy művészeinek nevét viselik. De a gyerekek rajongtak értük, teknőcös hátizsákot kértek, és sokszor elmondatták a szüleikkel, hogy melyik festő is ihlette kedvenc figurájukat.

Ám ezzel egy lépéssel sem kerültek közelebb ahhoz, hogy igazi teknősöket is megismerjenek. Misszionárius Pepét például, a legnagyobb és legöregebb galapagos teknőst, akit a túlsúly és a magas koleszterinszint vitt el pár éve. A „buscói bestia”, a váratlan felbukkanásával mindig nagy riadalmat okozó Oscar emlékét csak egy hatalmas, preparált (véltetően hamis) páncél őrzi az indianai Decatur egyik vendéglőjének falán. Jól tartja viszont magát a legöregebb ismert teknős, a majdnem 190 éves Jonathan, a Szent-Ilona szigeten. Megvakult ugyan, elvesztette a szaglását is, de kiválóan hall, s immár negyedszázada tart vasárnap reggelenként újra és újra beteljesülő románca Frederic-vel. Igen, Jonathan meleg, neki ezért nem lesznek utódai, mint Magányos George-nak, az utolsó pinta-szigeti óriásteknősnek, aki 2012-ben távozott az élők sorából. És így járhat a százéves Tuse, a fresnói óriásteknős is, aki azért kóborolt el egészen Gettysburgig, hogy ott szenvedélyesen udvaroljon – egy vízcsapot fedő, nagy műanyag kupaknak. Szerencsére nem vészelt el a gyerekek kedvence, Abuh, a Sibukava Állatpark nőstény óriásteknőse sem, csak ő is elcsatangolt kicsit, ha már állandóan szabadon lehet, hogy a látogatók között elvegyülve sétálgasson. Maradt még ideje: a calcuttai állatkert kedvence, a 225 évével a legnagyobb kort megért alabrai teknős, Adwaitya, az Egyetlen, 131 éven át szórakoztatta a vendégeket, mígnem 2006-ban eltávozott közülünk.

ne várjuk meg

Legyen minden óriásteknős a barátunk. Tartsuk számon őket. Merítsünk erőt mondjuk a virgonc Freddyből, aki egy kaliforniai erdőtűzben páncéljának kétharmadát elvesztette, de egy 3D-s nyomtatóval készült pótlás

életben tartotta – és túl fogja élni megmentőit. S tudjunk róla, hogy a mitikus becsben tartott Swinhoe-lágyhájúteknősnek már csak 3 élő példánya van, amióta a hanoi Hoan Kiem tóban élő kétszáz kilós, 100 éves társuk elpusztult. És egyre nagyobb veszély fenyegeti az ausztráliai Queensland Mary-folyami punk-teknőseit, akiknek taréj-szerűen nő a fejükre a zöld alga. Ne várjuk meg, hogy a tudósoknak töredékgénekből, hosszú idő alatt kelljen kísérletet tenni egy eltűnt faj feltámasztására (ahogy a floreanai óriásteknősökkel a génmenedékké lett Galapagos szigeteken éppen teszik). Ám nincs az a biomérnök, aki a Galapagostól 14 ezer kilométerre, egy másik óceánban fekvő Mauritiushoz tartozó Rodrigues-szigetek egykori kolosszusait vissza tudná hozni.

Pedig Donatello még pont odaférne a tócsába negyediknek.

kép | Természet, 3. díj, sorozat

Thomas P. Peschak, Németország, a National Geographic számára

2016. április 13.-augusztus 22. Négy jelentős tengeri áramlat fut össze a Galapagos-szigetknél, végtelenül változatos állatvilág számára teremtve létfeltételeket. A szigeteken minimum 7000 féle növény- és állatfaj él. A helyi ökoszisztéma rendkívül érzékeny a hőmérséklet, a csapadékmennyiség és a tengeri áramlatok változásaira, így a Galapagos akár előrejelző helysínnek is tekinthető az éghajlatváltozás hatásait illetően.

Teknősök pihennek félig elmerülve egy kráterben keletkezett tócsában egy vulkáni fumarola közelében.

Victor András

ORRSZARV

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-12 | **ESSZÉ, WORLD PRESS PHOTO**

2018 márciusában szomorú újsághír lett, hogy elpusztult Sudan, az utolsó hím északi szélesszájú orrszarvú. Már csak két nőtény él, azok is idősek, így hát gyakorlatilag kipusztultnak tekintendő ez a közép-afrikai állatfajta. Nem a szélesszájú orrszarvú

mint faj pusztult ki, „csak” annak egyik alfaja. Sovány vigasz, hogy a másik alfaj, a Dél-Afrikában honos déli szélesszájú orrszarvú – bár az is veszélyeztetett – még nem pusztult ki.

Ezt a fiatal szélesszájú orrszarvút természetvédők fogták be, s ott engedik majd szabadon (védett területen), ahol kevésbé fenyegeti, hogy orrvadászok áldozata lesz. Nem babra megy a játék! Dél-Afrikában nagyon sokan élnek orrvadászatból. Volt olyan év, amikor az ezret is meghaladta a legyilkoltak száma.

Öt különböző orrszarvú él ma a Földön. Két faj Afrikában, egy Indiában, kettő pedig Távol-Keleten: Szumátra, illetve Jáva szigetén. Mindegyik faj veszélyeztetett, legfőljebb a veszélyeztetettség mértékében van különbség. Ember miatt leginkább úgy kerül veszélyeztetett állapotba egy növény- vagy állatfaj, hogy „elfoglaljuk” az élőhelyét. Az orrszarvúkra leselkedő legnagyobb veszély azonban az orrvadászok működése. Pedig nem az állat elpusztítása a céljuk; semmit sem kezdenek az elejtett állat tonnányi húásával-bőrével-csontjával. Csak az „orrszarvú”-at akarják megszerezni; azt kell lefürészelnük az állat fejről. Holott az orrszarvú tülkéből nem is lehet olyan szép szobrokat faragni, mint az „elefántcsontból” (vagyis az elefánt agyarából). A gyilkolászás egy elterjedt tévhiten alapul: hogy a porrá őrölt szarv csodaszer. Fájdalom- és lázcsillapító hatású; másnaposság és kígyómarás ellen is használ; egy vietnami politikust állítólag a rákból is kigyógyította; s úgy hírlik, itt-ott diszkódrogként is árulják. A legizgalmasabb tévhit, hogy afrodisziákum, vagyis fokozza a szexuális vágyat és potenciát. Ezek a tévhitek elsősorban Kelet-Ázsiában (Kínában, Vietnamban stb.) tradicionálisak.

Ezért az orrszarvú tülök értéke meghaladja az aranyét: 1 gramm ára megközelíti (vagy el is éri?) a 30 000 Ft-ot. Ez olyan vonzerő, hogy nemcsak a vadászok lesnek az orrszarvúkra, hanem a múzeumokból is lopják a kitömött állatok tülkét vagy akár az egész fejét. 2011. augusztus 15-én a Magyar Természettudományi Múzeumból és egy nappal később a balatonedericsi Afrika Múzeumból loptak el tülköt úgy, hogy a tolvaj letörte a szarvat.

Tudományosan bizonyított, hogy az orrszarvútülök anyagának semmiféle élettani hatása nincs. Közönséges szaruképződmény. Ugyanabból a keratin nevű fehérjéből van, mint a szarvasmarhák, antilopok, kecskék, juhok szarva, vagy mint a mi körmünk és hajunk.

placebo-hatás

De ha nincs tényleges élettani hatása, miért ilyen makacs a tévhit? A placebo-hatás miatt. Még a rákból gyógyulásnak is lehet pszichés összetevője. Ha valaki szentül hisz abban, hogy egy csodaszer segít, akkor megerősödik az élni-akarása, kicsit megváltozik a hormonális és idegi működése, s ez is hozzájárulhat, hogy tényleg meggyógyul. A megbetegedés és a gyógyulás mindig a kór okozója és a szervezet védekező rendszere közötti szkanderezés. Ahogy vannak pszichoszomatikus betegségek, úgy vannak pszichoszomatikus gyógyulások is – ami persze nem teszi fölöslegessé az igazi gyógyszereket.

Az orrszarvútülök porának afrodiziákum hatása mögött az önbeteljesítő jóslat jelensége is munkál. Ha egy férfi fél, hogy nem sikerül a közösülés, akkor nem is fog sikerülni, mert a félelem megszünteti az erekciót. Ez is pszichoszomatikus betegség. Ha azonban hiszi, hogy „majd most!”, mert segít a csodaszer, akkor rögtön megnő a sikeres közösülés esélye. Vagyis: lám, használt a csodaszer!

A legtöbb orrszarvú a Dél-afrikai Köztársaságban él, ez részben annak köszönhető, hogy több vállalkozó nagy farmokon tenyészt orrszarvúkat. Nem a húzáért, hanem hogy minél több tülköt gyűjtsön össze. Az állatokról ugyanis viszonylag szelíden is lefeszegethető a tülök, s ha nem sérül meg a homlokcsonton lévő dudor, a szarvnyúlvány, évek alatt kifejlődik az új. A legnagyobb rinocérosz-tenyésztőnek több mint 1500 orrszarvúja van, s már több tonna rinocérosztülköt raktároz.

Ugyanakkor ezzel a hatalmas vagyonnal nem jelenhet meg a világpiacon, mert az 1973-ban megkötött „Washingtoni Egyezmény” értelmében szigorúan tiltott a veszélyeztetett fajok nemzetközi kereskedelme, s a tiltásban a porrá őrölt testrészek

is szerepelnek. Régebben az orrszarvútülök belföldi árusítása is tilos volt a Dél-afrikai Köztársaságban, de a tenyésztők követelése nyomán az ottani bíróság feloldotta ezt a tilalmat. A kiskapu azonban, sajnos, az illegális csempészet felé terel.

kép | Környezet 1.díj, egyedi

Neil Aldridge, Dél-Afrika

Egy fiatal szélesszájú orrszarvú elkábítva és bekötött szemmel várja, hogy az Okavango-deltában, Botswanában visszaengedjék a vadonba. Orvvadászok elől menekítették át Dél-Afrikába.

Szvetelszky Zsuzsanna

KÉT FÉNY

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-05 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

Kemencebarlang: így fordítják magyarra a szót, aminek nyelvünkben nincs igazán megfelelője, holott barlanglakásaink, pincehajlékaink („lyukpincéink”, „partlakásaink”) nekünk is vannak, évszázadok óta és országszerte. Félő, hogy lesznek is: a barlanglakás a legingatlanabb ingatlan – de egyben a legvagyontalanabbak lakhelye.

Az ott lakók életvitele, kultúrája a történelem egyik rejtélye: még hazánkban is leginkább a terepbejárásakor szerzett saját információira hagyatkozik a legtöbb kutató. A hajlékok precíz leírásán túl kevés adat szól a barlangban élők – többnyire nincstelenek, esetleg napszámosok – életéről, mindennapjairól: ezeket az adatokat nem egyszerű megszerezni, és keveseknek van kedve olvasni a témáról.

Li Huaifeng fotóján két testvért látunk, akik tradicionális, hegyoldalba vájt yaodongban (kemencebarlangban) élnek a Föld legnagyobb löszvidékén, a kínai Löss-fennsíkon. Több mint öt Magyarország férne el a belső-ázsiai nagytájon, ahol milliószámra lehet lakóbarlangokat találni. A földfalú hajlék télen és nyáron is védi a lakókat az időjárás viszontagságaitól, csak a földrengések veszélyesek.

ömlik a fény

A képen yaodong-szobabelsőt látunk, és két lakójáról annyit tudunk, hogy az idősödő, nőtlen fivérek egész életüket itt élték le. A szoba meglehetősen lakályos: földpriccs helyett vetett ágy áll benne, és két, az ilyesféle terekben megszokott vakablakhoz képest hatalmas ablakon át ömlik a fény. Az idősödő férfiakat is ezek a nyalábok világítják meg, annyira erősen, hogy nehéz kivenni, mosoly ül-e az arcukon. Azt is csak találgatni tudjuk, milyen élete lehetett a két férfinak együtt, évtizedeken keresztül ebben a térben, hogy alakult ki családtalan magányuk és feltételezett egymásrautaltságuk, enged-e a kultúra feszültséget, és ha igen, milyen az intenzív összezártságban. Az európai szemnek egzotikus történetek bontakozhatnak a fotó láttán, de ne engedjünk most a kísértésnek – keressük meg inkább a képen a másik fényt!

A férfiak az asztallal szemben ülnek, az asztalon nyitott és bekapcsolt laptop sugárzik. Notebook vagy ultrabook: mindegy. Az agglegények a monitort bámulják, s feltehetően találtak valami érdekeset, mert a világos háttér arra enged következtetni, hogy nem filmet néznek. Szinte kizártnak tartom, hogy szövegszerkesztéssel foglalkoznak, kicsi az esélye, hogy adatrögzítéssel egészítik ki jövedelmüket: nagy eséllyel interneteznek.

A kép különálló világokat kapcsol össze: a barlang ősi, a technológia új, a kettő együttes megjelenéséből ellentmondásra következtethetnénk. Persze az is lehet, hogy a férfiak csak pár napra kapták kölcsön, és azért szemlélik akkora örömmel az újdonságot. Nem tudhatjuk, hogy wifi van a löszlakásban vagy minirouter, mindenesetre a gépen túl a hálózat is megjelent a kemencebarlangban.

Csak hogy Kínában vagyunk, ahol az internetes szabályozás szigorú, az online tér jóval nagyobb hányadát tartják kontroll alatt, mint a világ számos más pontján, s itt mást jelent a mondás, hogy a net kinyitja a világot. A két fivér alaposan ellenőrzött világra csodálkozhat rá, ebből a barlangból más látszik, mintha például a Megyer-hegyi tengerszem melletti régi, riolittufa-hajlékokban kezdene valaki információt keresni mobilinternet segítségével.

Nem hiszem, hogy a két testvér erről sokat tud. Talán így is nagynak és nehezen beláthatónak érzik az online teret. Elég nekik annyi, amire a korlátozott interneten rácsodálkozhatnak?

kép | Emberek, 3. díj, egyedi

Li Huaifeng

Két fivér hagyományos, hegyoldalba vájt yaodongban („kemencebarlangban”) lakik a Löss-fennsíkon, Kína középső ország részében. A földfal jó hőszigetelő, a lakókat a hideg telektől is megvédi.

Kapitány Máté

FÜSTBEN

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-13 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

A falon mindössze két kép. Az istenért, annyi mindenről lehet képet kitenni, ő mégis úgy döntött, pont ez a két szerencsétlen ábra kap itt helyet. Nem volt kakasimádó vagy aberrált, nem erről volt szó. Egyszerűen csak tudta, hogy az emberek képeket tesznek ki a falra. Mivel azonban konkrét ötlete nem volt, körülnézett, lomtalanításon talált egy sematikus és egy valamivel realiztikusabb kakasábrázolást. Fogta hát, és

kiszögelte ezeket az okkerszín falra. Nem volt jobb ötlete. Az óra. Az órát tudatosan választotta. Na, nem kell rejtett jelentésre gondolni. Nem az idő kerekét szimbolizálja, nem vaslegyezőt formál. A férfi csak szereti a pizzát. Ennyi az egész.

a teuton lovagok keresztje

A laptop nem működik, nehogy bedőljenek neki. Régóta rossz az akkumulátora, a képernyője meg kettérepedve. Néhány éve odacsapott egyet, mert túlzottan hamar

lemerült a gép. Az asztalra viszont büszke. A fényképezőgép kattánásának pillanatában erőt sugárzó magabiztossággal helyezi alkarját és tenyerét az asztallapra, olyan szögbe igazítva karját, hogy ujjai a függöny szétnyílásával megegyező irányba mutassanak. A szék támlája hasonlóképpen követi az ujjatlan felső V betűjét. Mintha a Mortal Kombat egyik harcosa ücsörögne egy eseménytelen délutánon homályos szobájában, vállakon túlnyúló, azokat tovább szélesítő, merevített öltözetében. Bőrén ott sötétlik a teuton lovagok keresztje. Ennek sincs azonban jelentősége. Mint oly sokan mások, ő sem a mögöttes tartalmat kereste a tetoválás kiválasztásakor. Döntését a puszta forma vezérelte. Egyszerű, férfias, vaskos. Éppenséggel lehetett volna egy kapa is.

A leglényegesebb, bármilyen szemet szűrő is, éppen a füst. Pontosítok. A férfi igyekezett túlzottan is nyilvánvalóvá tenni a füst jelenlétét a képen. Ismerik azt a trükköt, amikor valamit a másik ember orra alá dugunk, oly közel tartva hozzá, hogy legszívesebben bármire nézne, csak arra nem? A férfi ugyanezt az ócska szemfényvesztést űzi most a füsttel. Szeretné azt a látszatot kelteni, hogy csak az elektromos cigaretta füstöl az arca előtt. A kakas, a pizzaóra, az üveg hamutál (elvégre miért is lenne szüksége hamutálra egy elektromos cigarettát szívó férfinak?), a teás bögre, az elnyíló függöny fordított V-je, az ujjatlan felső és a széktámla együtt álló V alakja, mindez erőltetett elterelő hadművelet csupán. A kezemet figyeljék, bűvöli nézőit a mágus. Csak a füstöt figyeljék, gondolja a férfi, mikor ismerőse lenyomja a fényképezőgép gombját.

Arról igazán nem tehetett senki, hogy ő így bújt a világra. Fáradt novemberi este volt, a kórház ablakait felszántották a kövér esőcseppek, a Ferencváros az Újpesti Dózsával döntetlent játszott, az alagsorban orrfacsaró lével törölte fel a halványzöld járólapot egy testes takarítónő. Ő meg kibújt, szép kerek vállacskákkal, aranyos, hurkás kis lábacskákkal, magzatmáztól féhéren ragyogó pocakocskával, és gomolygó füsttel a feje helyén. Neve, kérdezte fásultan az orvos, mert már nagyon hazakíváncozott. De hát, a feje..., próbálkozott az izzadt édesanya, de az orvos sürgetőleg legyintett. A nevét mondja, legyen szíves! A hüledező édesanya olyannyira kimerült volt, hogy gondolkodni sem volt már kedve, így aztán szót fogadott, és robotisztikusan eldünnyögte, hogy Kunfalvi Károly. Elipszilon, kérdezte a szülésznő. Tessék, kérdezett vissza a szédelgő kismama. Mondom elipszilon, anyuka?!, ripakodott rá a szülésznő, mert már nagyon hazakíváncozott. Nem, válaszolta az anya, pontos i. Aztán összefércelték, és otthagyták az elkenten obéगतó, füstfejű újszülöttel. Hát akkor így, kisfiam, suttoгta az anya. Nehézkesen kikászálódott az ágyból, és kinyitotta az ablakot, hogy ne üljön meg a füst odabent.

Ne kérdezzenek a részletekről! A szoptatásról, hozzátáplálásról, a fogak növekedéséről. Legyen ez a Kunfalvi család dolga. Károlyka felnőtt valahogy. Elvégezte az általánost, a mechatronikai és gépészeti szakközepeet, megtanult főzni is, be tudta fizetni a csekkeket, szabadidejében bütykölgetett. Volt egy barátja is, a Jakab.

Jakab most ott áll a fényképezőgép mögött, a megfelelő pillanatra vár. Instrukciókat ad Károlynak. Hallod, Karesz, az alkarodat fektesd az asztalra, úgy, egy kicsit még fordíts rajta, ez az, húzd ki magad, haver, legyen pacekod a fotón, ember! Károly engedelmesen követi az utasításokat, az elektromos cigit közelebb vonja magához, hogy az abból áradó füst egybekelhessen a nyakából táncoló gomolyaggal. Hallja, ahogy kattan a gép. Elengedi a cigarettát, hátradől a székben. Jó lett, kérdezi látszólagos könnyedséggel, de Jakab jól ismeri őt, tudja, hogy valójában nagyon is izgult közben. Jó lett, nyugtatja meg Jakab. Figyelj, nem akarod, hogy leretusáljam utólag azt a keresztet az alkarodról? Még azt fogják hinni, hogy neonáci vagy, tudod. Az rontja az esélyeket. Károly elneveti magát. Gondolod, hogy ha ez összejön, a tetováláson fognak fennakadni? Károly a feje helyére bök. Most Jakab is röhögni kezd. Oké, mondja, jogos.

füstgép

A fényképezőgépet Jakab működő laptopjához kötik, majd feltöltik rá a képet. Károly feljelentkezik a honlapra, beírja az adatait, és beállítja az imént készült profilfotót. Károly, harmincöt éves, egyedülálló. Érdeklődési kör: barkácsolás, labdarúgás, színház. Jó, a színház azért nem teljesen igaz, hisz számára az csak meló. Károly ugyanis időnként beugrik az egyik belvárosi színházba füstgépnek. Odaguggol a játéktér oldalára, a függönyök takarásába, és a megfelelő pillanatban lerántja nyakáról a porszagú szövetsákokat. Aztán meg vissza. Leballag a ruhatár felé, át a folyosón, be a színház büféjébe, iszik egy rövid kávé, majd hazamegy. Nem tartja megalázónak, ez is éppolyan megélhetés, mint bármi más.

A kurzor megremeg, és egy pillanatra elidőzik a Mentés gomb felett. Tényleg olyan fontos pillanat ez? Károly számára az. Mintha vadászpilótát vezetne az ellenséges terület felett, és a rakétakioldó gombján tartaná reszkető ujját. Aztán hallja, ahogy kattán az egér jobb gombja. Megtörtént. A profilt elmentette, nyilvánossá emelte. Most már bárki láthatja, és bármikor jelentkezhet egy lány. Egy igazi lány. Mi lesz, ha ez tényleg működik? Ha összejön a randi, és valahogy túllendülnek ezen a „neked meg hol a fejed?” kérdésem. Jóra való ember ő, tényleg az, és ha a lány úgy akarja, hát eljár színházba is, a franc essen belé, megnéz bármilyen darabot, de még az operába is, vagy a balettra is, esküszik, bármilyen buzis is, még a balettra is! És bár csak ködös elképzelései vannak a genetikáról, azért nem hülye ő, azért benne van a félsz, hogy mi lesz, ha az ő fia vagy lánya is, ha az is ilyen füstös lesz, mint ő. De mi van, ha mégsem. Ha egészséges, Isten által arcul csókolt gyermeket kap az élettől, hát olyan boldog lesz, de olyan boldog, hogy beléhasad a szíve. És jó apa lesz, ígéri, jó apa lesz.

Mi a fasz van már?!, mordul rá átható gorombasággal a neonácik vezetője. A fotós kinyitja szemét. Nincs több elbűjás. Pedig olyan megnyugtató volt elképzelni ezt a füstfej történetet, még mosolygott is közben, ahogy lehunyva tartotta szemét. A vaskereszt magnetikus erővel tartja fogva a fotós tekintetét, alig tud másra pillantani. A testes nő kevélyen terpeszkedik a széken, kifújja a füstöt, majd lomha mozdulattal elhessegeti, hogy láthatóvá váljon hullámos barna haja, és sötétvörös rúzsa. Amíg a füst erdejében időzött, a fotós meg mert volna esküdni rá, hogy egy férfi ül vele

szemben. Vagy csak a nő pozíciója miatt? Ki gondolna erre a nőre neonáci vezérként, ha a postán előttünk állna, tűnődik a fotós. Mi lesz már?!, rikácsolja a nő, kész van már azzal a tetves képpel?

Ha zsarnokot fotózunk, gondolja a fotós, mikor lenyomja a gombot, a lelkünket adjuk el. Ismét lehunyja szemét. A hirdetésre egy kedves, halkszavú lány jelentkezett. Az első randi kicsit feszengős volt, de aztán valami ócska viccel sikeresen enyhítették a füst jelenlétét, és onnantól kezdve ment minden a maga útján. Bátortalanul fogták meg egymás kezét, végigbeszélgették az éjszakát, sokáig álltak, és nézték a Dunát. Az esküvőre a lány bátyján és Jakabon kívül senki mást nem hívtak el. Erdei templomban, a természet áldásával keltek egybe. Született gyermekük is, egy fiú és egy lány. Mindkettőnek szabályos feje, és ragyogó mosolya volt. Károly és felesége, Alíz, idősebb korukban is megőrizték azon szokásukat, hogy folyók partján csak egymásnak szentelték az esti órákat. Azt mondják, az utolsó napon is kézen fogva feküdtek egy kavicságyon.

Kész vagyunk, suttogja a fotós.

kép | Korunk kérdései, 3. díj, sorozat

Espen Rasmussen, Norvégia, Panos Pictures, VG

Lorri Cottrill (45 éves) az amerikai neonáci Nemzeti Szocialista Mozgalom vezetője e-cigarettát szív otthonában, Charlestonban, Nyugat-Virginiában.

Lipták Ildikó

REMÉNYVESZTETTSÉG SZINDRÓMA

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-04 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Én öt-, a húgom hároméves volt, amikor anya kórházba került. Ibadeta szopott még, éjjel-nappal visított, a világon semmivel nem lehetett megnyugtatni. A feje kivörösödött, de néhány foltban, tán az izmok csomópontjaiban, fehéren világított, mint egy mécses. Akkoriban hallottam először azt a szót, hogy hullafolt, és azt hittem, rajta is azok vannak. Amikor apa nem volt bent, befogtam az orrát és a száját, mire elhallgatott. Nem küzdött, nem kapkodott levegőért, mintha csak ezt várta volna. Egy idő után elernyedte a kis teste, én meg melléfeküdtem, és magam sem vettem levegőt. Akik azt mondják, hogy nem lehet kibírni ájulásig, tévednek. Legfeljebb ők nem bírják. Magamban csak úgy neveztem, *átlépünk*. Néhány alkalom után, ha erőt vett rajta a csüggedés, és kezdett legörbülni a szája, magától jött, hogy segítsek. Legtöbbször én is vele csináltam. Odaát minden ugyanolyan volt, mint itt, csak Ibadeta nem ordított, anya a tűzhelynél állt, apa pedig borotvált volt.

Tizenöt nap után anya hazatért. Ibadeta látszólag jobban lett, de pár nap után újra sírni kezdett, mert rájött, hogy soha többé nem kapja vissza anya mellét, mert mindkettőt levették. Anya is vele sírt, és láttam, ahogy bünteti magát, amiért képtelen megadni neki, amit kíván. Elhatároztam, hogy neki is megmutatom az utat odaátra. Észre sem vette, hogy néha egész napra átléptünk. Segítenem kellett, hiszen gyakran még álmában is fel-felzokogott, a ruháját tépte, hogy a melle helyét üsse-marja. Képtelen lett volna követni az utasításaimat, így álmában, egy párnával segítettem neki.

a házunk helyén egy romhalmaz

Amikor anya örökre átment, a húgom felhagyott a sírással. Még akkor sem ejtett könnyet, amikor apa a tűzre hányta a játékbabáinkat, amit a vörösfélholdasok adtak a mosószerrel

együtt. Még akkor sem, amikor elvettem tőle, és összetéptem anya fényképét, csak hogy kizökkentsem. És akkor sem, amikor az iskolából hazatérve a házunk helyén egy romhalmazt találtunk. Magunk kerestük meg alatta apát. Még két napig élt, ezalatt a bácsikánkra bízott minket, aki akkor már fél éve Európába készült. Vele tartottunk.

Egyszer már útközben átléptem, amikor az az ember ránk zárta a kamion ajtaját, és úgy lehűtötte a rakteret, hogy azt hittem, mind megfagyunk. Ibadeta könnyörgésére jöttem vissza. Az utazás után két napig gyalogoltunk egy nagyvárosig. Ott egy héten át a pályaudvaron várakoztattak, de hiába kérdeztünk, nem mondtak semmit. Aztán újra napokig gyalogoltunk, míg végül megérkeztünk egy helyre, ahol kaptunk szállást.

Később továbbvittek minket egy másik helyre, ahol kiderült, hogy a bácsikám nem maradhat velünk, mert letartóztatták. Két nap múlva szóltak, hogy a családnak haza kell térnie. Nagyon-nagyon fáradt voltam, sokáig még átlépni sem volt erőm, nemhogy hazaindulni, holott semmire sem vágytam jobban, mint az otthonunkra. Hétfői napra esett a tervezett indulás. Reggel hétkor egy szép szőke nő lépett hozzám, és a nevemen szólított. Válaszoltam, de nem hallott. Egyre hangosabban kiabáltam, de semmit sem értett, csak mind kétségbeesettebben bökdösött, és rázott, majd orvosért rohant. A szobatársaim is le-föl futkostak a szobában, vizet hoztak, meg az arcom törölgették. A húgom pedig, hosszú hónapok óta először, sírva fakadt. Rájöttem, hogy odaát vagyok. Nem tudtam elmondani nekik, de pár óra elteltével végre Ibadeta is utánam jött. A kis buta, de nehezen fogta föl! Sőt, mostanra már nem csak ketten vagyunk, egyre többen csatlakoznak. Ha nagyon elegendem van belőlük, eltöprengek, nem kellene-e visszatérni, de pillanatnyilag nem találom az utat.

kép | Emberek, 1. díj, egyedi

Magnus Wennman, Svédország

Djeneta (jobbra) két és fél éve, testvére, Ibadeta több mint fél éve ágyhoz kötött, a külvilág ingereire nem reagál, a diagnózis *uppgivenhetssyndrom* (reményvesztettség szindróma).

Novák Gábor

DONKIHÓTE ÉS A CSIRKEGYÁR

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-14 | PRÓZA, WORLD PRESS PHOTO

A mélyből bukkant elő, a szociális háló legszó csomói közül, ahol milliányi létforma alig-vegetál nyomorba és céltalanságba merevedve, maga mögött hagyta a félhomályos szürkezónát, a pszichiátria várótermeinek ólmos magányát, a savanyú

szagú italméréseket, málladozó falú bérkaszárnyákat, és hogy létezésének értelmet adjon, akár egy szélütött kóbor lovag, kalandot és ellenfelet keresett – így talált rá a csirkegyárra.

Egyébként is volt benne valami Donkihóteszerű, és a búsképű lovaghoz hasonlóan nála sem lehetett tudni, mennyire valódi az örülete-mániája, és mennyire a maga köré kanyarított legenda része, kezében megafon, állítólag egy félig agyonvert tüntető kezéből csavarta ki évekkel ezelőtt, arcán örök gézkötés, úgy mondta, gyerekkorában egy baromfifarmon élt, és az éles karmú, szárnycsapkodó csirkék kaparták hegesre az arcát... És persze megvolt a maga szélmalma, a legyőzendő óriása, a csirkegyár.

Huszonegyedik századi Donkihóte, szent elszántsággal mászott át kerítéseken, hagyta, hogy szögesdrót marjon ártatlan flanelruhájába és húsába, rohant végig a vigasztalan betonplaccon, a raklapokra, ketrecekbe zsúfolt, feldolgozásra váró, mitsem-sejtő-tekintetű csirkék között, testcselezett be a műszak végeztével kifelé tartó, betonarcú melósok között, kattintott el pár fényképet – aztán fogat összeszorító daccal tűrte, hogy bádogjelvények vicsorogjanak az arcába, bakancsok tiporjanak bordái közé, végül kilódítsák az utcára a markos fogdmegek.

maszkos-arctalan rabszolgák

Fotók, fotók, maszkos-arctalan rabszolgák, végtelen gumiszalagok, kampókon lógó, lecsupaszított madár-tetemek... Ez maga az entrópia –

motyogta a kóbor lovag –, élőlényeket ölnek le, szabdalnak fel, porcióznak, csomagolnak és szállítanak, csak hogy végül alsóbbrendű hőenergiává alakuljanak egy gyomorban, elvesztve minden információt, ami életükben jellemezte őket – nem is marad más, mint a világban eluralkodó rendezetlenség, az élő szervezeteket lustán emésztő és ürítő bélrendszerek sokasága – előbb vagy utóbb minden elmerül az információ-nélküli káoszban – kivéve az örök-részvétlen csirkegyárat.

Donkihóte – nem tehetett mást – kopját szegezett, és nekirontott ellenfelének – minden műszakváltáskor feltűnt a szögesdrót kapuknál, szélfúttá kóró, megafonba üvöltötte panaszait, sztrájkra és lázadásra biztatta a falanszter-tömeget – és mikor a

nyomorba dermedt arcú dzsinnek szó nélkül masíroztak el mellette, sírva fogadkozott, hogy megmenti a világot, korlátot szab a mindent elárasztó salaknak, az entrópiának, és porig égeti a csirkegyárat.

Ám a rohamból végül semmi sem lett, a vasbeton szörnyeteg nem omlott össze, zsarátnok és pernye nem kavargott a moloch helyén – Donkihóte egy napon eltűnt, akár a vízbe dobott kő, hogy végül a bádogjelvényesek marcangolták-e szét, megunva kalandozásait, vagy átadták őt az inzulin-, elektrosokk-, metrazol- vagy pszichoterápiának, hidroterápiának és munkaterápiának, nem tudom – de azóta is, valahányszor meghallom a csirkegyár műszakváltást jelző szirénáját, Donkihótéra gondolok és a szélmalomharcára, és ha éjjel villamos hűz el fémes csörömpöléssel az ablakom alatt, ha egy szupermarket polcain meglátom a tömegével csomagolt csirkehúst, a gyárra gondolok, az embertelen dugattyúkat látom magam előtt, a rideg kampókat, a futószalagok végtelen-hosszú nyelveit, és az éles penge-fogsorokat, melyek a csirkék után bedarálják Donkihótét, engem, s végül felfalják mindazt, ami a világukból még megmaradt.

kép | Korunk kérdései. 2. díj, sorozat

George Steinmetz, USA, a National Geographic számára

Kínában a gyorsan emelkedő jövedelmek megváltoztatták a táplálkozási szokásokat, egyre több húsrá, tejtermékre és feldolgozott élelmiszerre van szükség. Kína a világ művelhető földterületének mintegy 12 százalékát hasznosíthatja a világ össznépessége csaknem 19 százalékának táplálására. Az új technológia és a mezőgazdasági reform részint megoldást kínál ugyan, de a gondok maradnak, ahogy a gazdák és a fiatalok tömegei a városokban keresnek munkát, a vidéki lakosság egyre idősebb, és az ipar folyamatosan szennyezi a művelhető földeket. Húsfeldolgozás a shandongi, kelet-kínai Jinluo Húsüzem központi daraboló csarnokában.

Somfai Anna

FÖLDCSUSZAMLÁS

WORLD PRESS PHOTO

2018-10-11 | NOVELLA, WORLD PRESS PHOTO

Azon az éjszakán döntöttük el, hogy nem maradunk tovább. Megint razziáztak, hallottuk a kiáltásokat, majd a tűzropogást. A szomszéd bezörgetett, a nemzetiek felgyújtották a vegyesboltot, mondta. Batyuba kötöttem néhány ruhát, pelenkát, magamra tekertem a hordozókendőt. Hajnalban indultunk, amikor már csak füst és pernye szállt a levegőben. A kicsi a hátamon aludt, a nagyobb felébredt, felsírt,

befogtam a száját, kevés tejet adtam neki, hogy megnyugodjon. Már hetekkel ezelőtt megterveztük az útvonalat, tudtuk, merre kell mennünk. De napról napra halogattuk az indulást, reménykedtem, hátha vége lesz az örületnek körülöttünk.

Akkor kezdődött, amikor a fegyveresek megjelentek a környéken. Eleinte azt mondták, csak járőröznek, hogy fenntartsák a rendet, és megvédjenek minket, később hogy terroristákat keresnek. Plakátokat ragasztottak a házak falára: aki terroristát rejteget, maga is terroristának minősül, mindannyian tudtuk, mit jelent ez. Egyenként vitték a férfiakat kihallgatásra. Akit bevitttek, az sohasem tért vissza, egyesek tudni vélték, hogy csoportokba terelték őket a város szélén, a mezőn, és elhajtották, mint az állatokat.

úgy tettek, mintha nem

Nekünk nincs félnivalónk, biztattuk egymást, hisz semmi törvényelleneset nem tettünk, és hozzá még kisgyerekesek vagyunk. Mint a tigrises játékban, amit az óvodában

játszottunk. Egyikünk volt a tigris, aki elbújt, hogy aztán lesből, váratlanul támadjon. A többiek meg úgy tettek, mintha nem hallanák a lopakodó lépéseket, olykor még a szemünket is behunytuk, hogy a tigris meg ne lásson minket. Végül mindig lecsapott valamelyikünkre, akkor aztán rémült visítással szétszaladtunk.

Egész csapat menetelőhöz csatlakoztunk a város határában. Hozzánk hasonló családok gyülekeztek, gyerekekkel, férfiak és nők egy-egy batyut cipeltek a vállukon vagy a fejükön egyensúlyozva. Idősebbek nem voltak közöttünk, anyámék sem vállalták az utat, azt tervezték, ha költözésre kényszerülnek, inkább rokonokhoz mennek. Hiába magyaráztuk, hogy sehol sincsenek biztonságban, a hadsereg az egész tartományt kontroll alatt tartja, ahogyan ők nevezik a gyújtogatásokat és öldöklést. Anyám csak ingatta a fejét, a szemébe könnyek gyűltek, tudtam, feleslegesen győzködném. Pedig a nagybátyámat is elvitték, egyenesen az iskolából, ahol tanított. Persze, az egész város ismerte a véleményét, az ő gyerekeinek is járna a lehetőség, hogy továbbtanuljanak. Jobb lett volna, ha befogja a száját, hajtogatta sírva

anyám, meg hogy ide vezet a sok tanulás. És a hallgatás mire vezet?, kérdezem most, ide vezetett, a sáros folyópartra. Még egy takaróm sem maradt, amit ráteríthetnék a gyerekeimre.

Hír, 2. díj, sorozat, Kevin Frayer, Kanada, Getty Images. A mianmari Maungdawból menekült Minara Hassan és férje, Ekramul kimerülten fekszik a földön a Naf folyó bangladesi partján.

Iskolás korunktól más sem tettünk, csak hallgattunk. Elsős voltam, és kérdeztem anyát, mi miért nem kapunk ebédet, mint a többiek, mire azt felelte, nekünk nem jár, mert rohingyák vagyunk. Nem érttem, akkor miért mondják ránk, hogy bengáliak, anya azt felelte, ne törődjek velem, nevezzenek, aminek akarnak, jobb a békeség. Később apám elmagyarázta, hogy az őseink, valamikor régen Indiából jöttek. Dehát mi itt születtünk, nem?, kérdeztem, és hogy már a dédapám is itt élt. Igen, simított végig a hajamon apám, csak az a baj, hogy nem vagyunk buddhisták. Sokáig azt hittem, a buddhista ugyanazt jelenti, mint a gazdag. Szerettem volna én is buddhista lenni, mint azok az osztálytársaim akik szép ruhákban jártak, gyönyörű babáik és

karkötőik voltak, és a tanító néni kedvelte őket. Éreztem, hogy engem nem szeret, hiába tanultam jól, sosem dicsért, és ha egyetlen vonalat elvitettem a füzetemben, rögtön a kezemre csapott a pálcával.

Ahogy megvirradt, nem folytathattuk az utat a falvak között, behúzódtunk az erdőbe. Ha a katonák észrevesznek minket, elviszik a férfiakat, és bele sem akartam gondolni, velünk mit tennének. Nem szabadott róla beszélni, de a mieink azt suttozták, hogy bármit megtehetnek, utána egyszerűen eltüntetik a nyomainkat. A vezetőnk ismert egy helyet, ahol egy-két órára megpihenhettünk volna. Nem volt szerencsénk, amint odaértünk, rögtön láttuk, hogy felégették a táborot, így tovább kellett haladnunk egy eldugott, sűrűn benőtt ösvényen. Rohamtempóban gyalogoltunk, nehogy utolérjenek minket, az ágak a szemembe csapódtak, a tüskés bozót felsebezte a lábam. Csak éjszaka pihentünk meg hosszabban. Tüzet gyújtottunk, csendben körülültük, és hallgattuk az állatok üvöltését a minket körülölelő dzsungelből. Magunk voltunk, nem üldöztek minket, és hosszú idő óta ez volt az első éjszaka, amikor nyugodtan aludtam.

később indokra sem volt szükség

Amikor közeledtünk a folyóhoz, nyílt terepen haladtunk. Időről időre megálltunk, a férfiak a földre tapasztották a fülüket, hallgatóztak, nem hallják-e terepjárók dübörgését.

Amikor füst szagát hozta felénk a szél, azonnal visszahúzódtunk, mélyen a bozótosba. Később, éjszaka messziről láttuk a lángoló falvakat. Már nem is emlékszem, mikor kezdődtek a gyújtogatások. Eleinte csak az újságokból meg a tévéből ömlöttek ránk a hírek, akár a sáros víz, ami lecsurog a hegyoldalról, és mindent eláraszt. Hírek erőszakos migránsokról, akik fegyvert fogtak a békés burmaiakra, hogy elfoglalják a házaikat és a földjeiket. Hírek bengáliakról, akik nőket erőszakoltak meg, házakat gyújtogattak. A békés polgároknak a hadsereg a rend helyreállítását és a biztonságot ígerte. Később indokra sem volt szükség, bármikor, bárki házánál megjelenhettek a nemzetiek. Mutatták a híradóban, ahogy a bengáliak maguk gyújtogatják a falvaikat, csak hogy zavargásokat keltsenek. Külföldről bujtogatják és pénzelik őket, fejezte be a tudósítást a riporter. A férjem dühösen csikorgatta a fogát, és kikapcsolta a

készüléket. Korábban sosem foglalkozott politikával, csak bement a munkahelyére, estig szerelte az autóalkatrészeket, aztán hazajött hozzánk. De a politika, mint valami szörnyeteg, ránk törte az ajtót, nem lehetett többé nem foglalkozni vele, behatolt a mindennapi életünkbe, és tönkretette, felzabálta azt a keveset is, amink volt.

Hír, 2. díj, sorozat, Kevin Frayer, Kanada, Getty Images.

A buddhista Mianmarban a muzulmán vallású rohingya népcsoport falvai ellen intézett támadások, a házaik felgyújtása miatt százazrek menekültek gyalog vagy csónakon a szomszédos Bangladesbe. Sokan meghaltak útközben. Az UNICEF szerint a menekülők több mint fele gyerek volt.

A folyóparton odaadtuk az összes pénzünket, meg a tartalékot, amit anyáméktól kaptunk, hogy rövid alkudozás után átvigyenek csónakon. Kitettek minket a parton, ez már Bangladesh, mondták, leroskadtam a földre, úgy éreztem, egy lépést sem bírok tovább menni. A csónak visszafordult, sokan várnak rá a túlparton, ahonnan füstszagot és kiáltásokat sodor felénk a szél. Migránsok lettünk, földönfutók, idegenek, ahogyan mindig is neveztek minket. Először jutott eszembe, mit adok holnap enni a gyerekeimnek, vajon osztanak-e majd a táborban tejet vagy kását.

Valaki kiabál, hogy menjünk fel, és induljunk, mert felhők gyülekeznek a fejünk felett. És ha elered az eső, és felázik a föld, hiába próbálunk majd a sáros parton feljutni, menthetetlenül visszacsúszunk a meginduló földdel együtt.

felső kép | Hír 1. díj, egyedi, Jelölt, Az év sajtófotója

Patrick Brown, Ausztrália, Panos Pictures, az UNICEF számára

2017. szeptember 18. Mianmarból menekülő rohingya halottak. Csónakjuk körülbelül nyolc kilométerre járt a bangladesi partoktól Inani Beachnél, Cox's Bazar közelében, amikor felborult. A csónakban mintegy 100 ember ült, 17-en maradtak életben.

Bíró Judit

KORSZELLEMEIM

[IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT]

2018-10-01 | IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT, PRÓZA

H. Á.-nak

Csütörtökön Strauss-hoz mentek, aki pontosságot követelt: hatkor mindenki elfoglalta a helyét. Ültetési rend volt, névkártyával. Őket zártszékekre ültették, így a legtovábbra kerültek vendéglátóiktól, de legalább nem kellett a szomszédokkal kényszerű beszélgetésbe merülniük, aminek a nő, de a barátnéja is, kiváltképp örült. Május elején jártak, és az európai időjárást meghatározó anticiklonnak köszönhetően napsütéses, remek idő volt, otthon lehetett hagyni a kabátokat, napnyugta után sem ment 16 foknál lejjebb a hőmérséklet. A kora esti napsütésben aransárga stólája szinte fénylett térdig érő fekete muszlin ruháján, ahogy az enyhén emelkedő ívű lépcsősoron fellépdelt. Egy évvel korábban, szinte napra pontosan, ugyanebben a toalettben ment a Tyeatralnaja téri fogadásra is, ahol könnyen társalgásba bocsátkozó férjének megjegyezte egy ismeretlen nő, hogy milyen csinos a felesége. Ő akkor inkább csak nézelődött a páholy első sorában, és azon morfondírozott, hogy a bíbor-arany tér szinte feleleveníti a tűzvészeket, amelyek az előző évszázadban háromszor is porig rombolták. Ez a másik terem, ahol most ültek, mintegy ezeröttszáz kilométerre a moszkvaitól, csupán a kivilágításban versenyezhetett amazzal, a fényár, a legkisebb zugban is világító lámpatestek, csillárok és falikarok sugarai megragyogtatták a sóskúti és besztercebányai kövek szépen megmunkált felületét, elfedték a kopottságot, az eredeti barokkhoz és a neoreneszánszhoz olyannyira méltatlan csicsás jelleget, a kifakult, oda nem illő díszítéseket, feledtetni próbálták a hangot elnyelő beépítéseket.

ritualisztikusan

Vendéglátóikkal nem volt szoros a kapcsolatuk, sőt, valójában ez volt az első alkalom, az első találkozásuk, holott a másik Richarddal már-már ritualisztikusan összejöttek, az utóbbi években minden fogadásukra meghívót kaptak, s ők ki nem hagyták volna az egyébként végtelenül kimerítő, de kivételes élményt. Tudták, hogy Richard Strauss élete és munkássága, egy rövid, kezdeti időszakról eltekintve, folyamatos tisztelgés Richard Wagner előtt, és kíváncsiak voltak, miben különbözik ez az este Wagnerékétől.

Rendkívül vonzó, gondolja a nő Richard láttán. Csaknem kétméteres, széles vállú, magas homlokú. Finom a bőre, dús, világosbarna a haja – igazi árja. Jóképű teuton, akit a húszas éveiben tehetségesnek kiáltanak ki, s aki sikert sikerre halmoz, ráadásul hatalmas vagyona lesz a kiadóitól kicsikart pénzből, mert igencsak haszonelvű, mondhatni kíméletlenül pénzéhes. A Wagner után legnagyobbnak tartott zeneszerzőtől azonban épp Bayreuth fordul el. Cosima Wagner sosem szerette, és a *Salome* nagyon is kapóra jött a nyílt és látványos kitagadáshoz. Pedig Strauss valóban wagneriánus: az ókori görög és a germán mitológia, a parabolisztikus mondandó ugyanúgy szövegekönyvei alapelemei, mint a zenei, hangzástani jellegzetességek. (Kivételes méretű zenekarokkal dolgozik: több mint egy tucat, vagy akár hatvan első hegedű, kürtök, harsonák, ütősök, hárfa, harangjáték, basszustuba – s mind világklasszis, ahogy Wagner is elvárta).

egy rabbi fia dirigál

Az antiszemitizmus hűséges folytatója. Wagnerék s az egész Bayreuth tobzódott a zsidógyűlöletben.

Wagner például megkövetelte volna kora legzseniálisabb német dirigensétől, Hermann Levitől, hogy kikeresztelkedjen, ami persze nem történt meg, Levi 1882-ben mégis elvezényli a Parsifal világbemutatóját Bayreuth-ban, és aztán is, haláláig szinte minden évben. A templomos történet krisztianizált verzióját egy rabbi fia dirigálja tehát, s a bús Wagnernek még II. Lajos király örvendezését is tűrnie kell, aki szerint a helyzet éppen azt demonstrálja, hogy minden ember testvér, bármilyen vallású is legyen.

Lajos hatalmi alkalmatlanságát mi sem bizonyítja jobban: az ostobaságig nem volt antiszemita. Viszont imádta a zenét, és szeretett kastélyokat építeni. Sírhelyére a jezsuiták müncheni templomának kórusa alatti kápolnájában ugyanúgy ráborulhatna az ércből kiöntött Wittelsbach Erzsébet, ahogyan ifj. Andrássy Gyula érckoporsójára a tőketerebesi mauzóleumban, ha azt is Zala György készíti. A hajdan gyönyörű férfi elhízott testét a starnbergi tóból halásszák ki 1886. június 13-án. Öngyilkos lett? Meggyilkolták? Azóta is ezen csámcsog a művelt közönség, pedig édesmindegy, valószínűleg élete egyetlen napja sem volt boldog, s halála így tényleg megváltás lett. A magyar királyné sokáig, mélyen gyászolta.

A nő tud Wagner és Strauss antiszemitizmusáról, de a modern európai korszellem vezérmotívumának tekinti, ami hozzájárulhat az emberismeret tágításához: az erőszakosság gyakran jár zsidógyűlölettel. Miért nem tekintették tragédiának a bécsi Ringtheater 1881 decemberi leégését? Mert az odaveszett csaknem félszáz emberből 416 zsidó volt?? Ez persze ordító észszerűtlenség. Hát nem veszik észre, hogy a fogyasztóik, a vásárlóik égtek el?!

Akik majd elégnék.

kofaszerű viselkedés

És hogy lehet ilyen csúf Strauss felesége? – morfondírozik tovább a nő. Hallotta ugyan korábban, hogy Pauline de Ahna remek szoprán, de híján van a bájnak, ám ő a kifejezést még eufémizmusnak sem tudja elfogadni. Szögletes arcú, nagyfejű, ormótlan testű asszony. Csúnya. Viszont öntelt, agresszív és magabiztos. Állítólag épp ez tetszett meg Straussnak. Mondják, teljesen alárendeli magát Paulinének, szinte élvezetét leli a nő kofaszerű viselkedésében. Pauline mindenütt gátlástalan és közönséges, a nyilvánosság terében és az operaházi próbákon, a teljes társulat előtt. Miután megszülte egyetlen gyermeküket, lemondott énekesnői karrierjéről, a családjának áldozta életét: hatvan éven át parancsolt, rikácsolt, a Strauss kéziratait tartalmazó könyvtárszoba kulcsát a szoknyája alatt őrizte. Alma Mahler, akit nehéz erkölcsi példaképként említeni, igazi úriasszony volt hozzá képest, utálta is Paulinét – s még hányan! Strauss viszont feltétlen lojalitást mutatott felesége iránt, elfogadta kitöréseit, a legkínosabb helyzetekben sem szégyenkezett miatta. De az is lehet, gondolta a nő, hogy Strauss számára Pauline kihívás volt: saját finom arca, ragyogó termete, modora érintetlen marad-e a tökéletes ellentét társaságában?

Aztán, tehetsége tudatában, sikere teljében Strauss mégis vesztett sápadt eleganciájából, leereszkedő és arrogáns lett, nem érdekelt az övétől eltérő értékrend, viszont egészen merész témákat választott: hol saját életéről írt szimfonikus hőskölteményt (több mint hatvan hegedűssel, nyolc kürttel, öt trombitával, szélgéppel stb.), hol egy flamand népmeséből hangszerelt operát (amelyben egy lányt, büntetésből mezítlenül négykézlábra állítanak a piactéren, a

hátsójából hatalmas lángnyelv tör elő, amin a nép jót kacag), hol saját családi és házasságából lett szimfónia, amelynek Adagio tétele a férj és a feleség szeretkezésével zárul, hol a „fajpornografikus” Salome-történetből írt operát. Általában mindegyik nagy sikert aratott, ha nem is a kritikusok, de a közönség körében.

Ekkor már Hugo von Hofmannsthalal dolgozik, akivel egyáltalán nem barátok, de kiegészítik egymás géniusát. Az arisztokratikus költő és az ízig-vérig bajor zenész minden közös munkájában a kifinomultság és a hétköznapiság csap össze. Strauss 35 éves volt, éppen leszokóban a láncdohányzásról, erőteljesen kopaszodott, amikor Hofmannsthal befejezte *Az árnyéknélküli asszonyt*. 1914-et írtak: június 28-án Ferenc Ferdinándot és Chotek Zsófiát Szarajevóban meggyilkolták. Augusztus elsején a brit kormány lefoglalt Londonban minden német bankbetétet: Strauss több tízezer fontot veszített. Augusztus 20-án készült el *Az árnyéknélküli asszony* első felvonása, de a teljes partitúra csak három év múlva áll össze. A világpremierre pedig 1919 októberében került sor.

A meseoperának nevezett mű előadására volt hivatalos a nő és barátnéja. A nő örült társaságának, barátnéja ismerte a wagneri és a Strauss életművet. Nem dicsekedett vele, de elejtett szavaiból kiderült, hogy egyre közelebb jutott a totális – egyesek szerint: a teuton – tudáshoz. Jó volt mellette ülni, élvezte izgatottságát, a beavatottságából fakadó ünnepélyességet, de a legjobban azt élvezte, hogy barátnéját épp a legősibb erő járja át: a szerelem. Az asszony titkos szerelme a zenekar intendánsa volt, és a nő mindent bevetett, hogy összehozza őket az este során. Sikerral járt. A férfi megdöbbenése a barátné láttán egyértelművé tette érintettségét.

Egy tündérmese, amit a szövegkönyvíró lengyelországi katonai kötelezettségei, a háborús nehézségek, az európai társadalmak elszegényedései és a gyilkos spanyolnáthajárvány árnyékolnak be – írhatnánk, de a csukaszürke, azaz a tábori szürke világ be sem szivárog a műbe. A tehetetlen Császár, a finomkodó Császárné és az embergyűlölő Dajka romantikus drámában, spirituális ködben őrlődik, mert a világi eseményekkel távolságtartó, azokat idiotizmusnak minősítő Strauss így akarta. Ő valóban kivonta magát a külvilág bajaiból: az élelmiszerkorlátozás idején a garmischi házban mindig tele volt a kamra – Paulinének köszönhetően. Attól sem kellett aggódnia, hogy a háború elveszi a közönség kedvét: 1914 és 1918 között a német polgárok ugyanannyit jártak operába és színházba, mint templomba.

a meg nem született gyerekek

NEM A-K-A-R-O-M! A nő és barátnéja nyilvánvalóan a nemes, félig ember, félig tündér, fehér ujjú Császárnéval azonosult leginkább, ahogy talán minden hölgy az este során, a nőnek

különösen nem esett nehezére, hiszen gyerektelen. Nem akarom, mondja ki a Császárné, katartikus hatással, s ezzel lemond a földi asszony árnyékáról, mert részvéte és szánalma bölcsességgé szilárdul: más kárára, más manipulálásával nem akar árnyékot, azaz gyereket. A nő szerint Hofmannsthal és Strauss mindent összehordott, ami eddig létezett a mese- és az operairodalomban, meg az alkimista művekben: fehér gazella, vörös sólyom, fekete mágia, hét Holdhegy, szellemvilág, ostoba földi lét, a púpos, a félszemű és a félkarú. És a nő számára a legborzasztóbb:

serpenyőben sóhajtozó halacsok, akik a meg nem született gyerekek... Tiszta Tarantino. Az úri közönség meg azóta is műfaji kategóriát tologat a mű alá: meseopera, tanító parabola, fantasztikus álom, szimbolikus történet, filozófiai költemény, szimbolista mű, lélektani színdarab, misztikus játék, keresésdráma stb.

A nő, gyerektelenként, nem érezte magát megszólítva: nem gondolta, hogy árnyéktalan vagy akár lelketlen, ahogy azt sem, hogy a Straussi üzenet a gyermekáldást nélkülöző házasság sivárságáról és boldogtalanságáról érvényes a saját házasságára. Az opera szimbolikája, a nő szerint, átcsúszott egyfajta cirkuszi mutatványosdiba. Talán csak a szakállas nő hiányzott, hacsak a kelme festőné nem az. (Miért kellett Paulinét már megint beleírni a darabba?!) A városőrség éjszakai nyugalomra buzdító sorai igazán katartikusak: „Ti, hitvestársak e város házaiban, szeressétek egymást jobban, mint az életeteket, s tudjátok: nem a ti életetek kedvéért van az élet vetése rátok bízva, hanem csakis a szeretetetek kedvéért! Ti, hitvestársak, kik szeretőn egymás karjában feküdtök, ti vagytok a szakadék fölött kifeszített híd, amelyen át a halottak ismét az életbe lépnek! Áldott a ti szerelmetek műve!”

Az előadás végén a nőt a férje várta a kijáratnál, s úgy döntöttek, a Starnbergi-tó felé indulnak haza. A férfi jól ismerte a két bajor, Erzsébet és Lajos a rokoninál szorosabb kapcsolatát, s az úton erről mesélt a nőnek. Aztán leállította az autót annál a partszakasznál, ahonnan be lehetett hajózni a közeli Rózsák Szigetére. Ezt is Lajos építtette. Nem igazán ízléses, vélte a nő, de van annyira romantikus, hogy vonzó legyen. Túl nagy kitérő lenne Berlinen át hazamenni? – kérdezte a férje. – Foglaltam

szobát a Titanic Hotelben. Ezt imádta benne: mindig meglepi, mindig kész valamire, szóval: úriember. Úgy tesz, mintha nem venné észre, hogy nincs árnyékom – gondolja keserű öniróniával.

A Titanic drága öltönyös török tulajdonosa Berlin közepén kisvárosias s egyben arisztokratikus hangulatot teremtett minden este: felesége rendkívül elengáns, pedig szinte semmit nem lehet látni az arcából az ügyesen felkötött sálnak köszönhetően, királynői tartással felügyelgeti kislányát, aki a járdán biciklizget olyan csinosan kiöltöztetve, mint egy hercegkisasszony. A szállodás mozgása és jelenléte évszázados professzionalitást sugall.

egyáltalán nem istenek

Mielőtt visszaindulnának, a német történeti múzeumban töltik a délelőttöt. Országuk története, véli a nő, a hatalom megszerzésének és elvesztésének története a

germán barbároktól napjainkig. Az Élet, úgy magában, vezérek és papok nélkül, nem is létezik. Csak az istenek vannak – de ezek egyáltalán nem istenek, még félistenek sem. Szánalmas papírmásé-figurák: ugyanaz a klisé, csak koronként más és más ruhákba öltöztetve. Átsétáltak a zsidó múzeumba. A neoklasszicista főépületben hajdan bíróság működött – stílszerűen. Daniel Libeskind, a kiállítás sztártervezője Lengyelországban született 1946-ban, majd New Yorkba emigrált. Micsoda születési évszám! Mennyi minden lehet mögötte, mennyi személyes és európai tapasztalat. A nő igyekszik mielőbb kimenekülni s megpihenni a kertben szétszórt nyugágyak egyikén.

Hogy a Hitler-bunker helyén, azaz felette parkoló és lakótelep épült, valahogy megnyugvással tölti el, pedig a német emlékezetpolitika nem az ő életét befolyásolja (vagy igen). A legegyszerűbb életszerűség teszi semmivé a náciizmus és vezére kultikus helyszínét. Ennél teljesebb megsemmisülés nem is kell talán. Ami viszont nem semmisült meg, véli a nő, az az NDK: az Alexanderplatz élő emlékmű, egy nem esztétikus, nem is romantikus diktatúra fenntartott, megtartott színhelye: a sétáló, cekkert cipelő emberek is keletiek – még mindig. Miért van ez? Kinek kell ez a vámpírok bálja a déli napsugárban?

Taizs Gergő

SZÉLNEK ERESZTVE

[IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT]

2018-10-22 | IDŐSZÁMÍTÁSUNK SZERINT, VERS

a szélrágta szatyor szakasztott olyan,
mint összetiport, rongyos rágógumik
kiköpött mása, *most nyúlik pontosan,*
töpped, és mint a világűr, tágul is,

percnyi nyugalma sincs, hogy is lenne, ha
egyet előre, rögvest hátra hármat,
úgy verdes a blőd üresség benne ma,
mint Vulcanus lángoló kalapácsa,

mily abszurd szabadság, hogy lámpavastól
lámpavasig kószál, falnak ütközik,
majd bokrok tövébe húzódva arról
ábrándozik, hogy ágak közé köti

enyészetre váró, ősz lángú testét
a lét, mint önmaga rút Rorschach-tesztjét

kép | Alistair, flickr.com

Tallár Ferenc

AMIKOR A VALÓSÁG ELTŰNŐBEN VAN

2018-10-17 | ESSZÉ

Kiss Viktor *Ideológia, kritika, posztmarxizmus* című kötetében (Napvilág Kiadó, 2018) szokatlan egyértelműséggel teszi fel a kérdést, amit az (egykori) politikai baloldal képviselői inkább elkerülnek: mire alapozható korunkban egy baloldali politika? Úgy tűnhet, aki ezt napjainkban felveti, nemigen juthat tovább búskomor sóhajtozásnál. Hiszen már közhelyszámba megy, hogy a baloldal vészesen visszaszorulóban van, mozgalomnak már bizonyosan nem nevezhető, de négy évenként életre galvanizált választóit is sorra elveszíti, mondandója pedig – ha van egyáltalán – zavaros és bizonytalan. A jobboldali, autoriter nacionalizmusok mindeközben feltartóztathatatlanul előretörni látszanak, az „Európa-erőd” pedig bezárni készül kapuit. És akkor itt egy könyv, amelynek alcíme: *A baloldal új korszaka felé*.

nem messianisztikus forradalomvárás

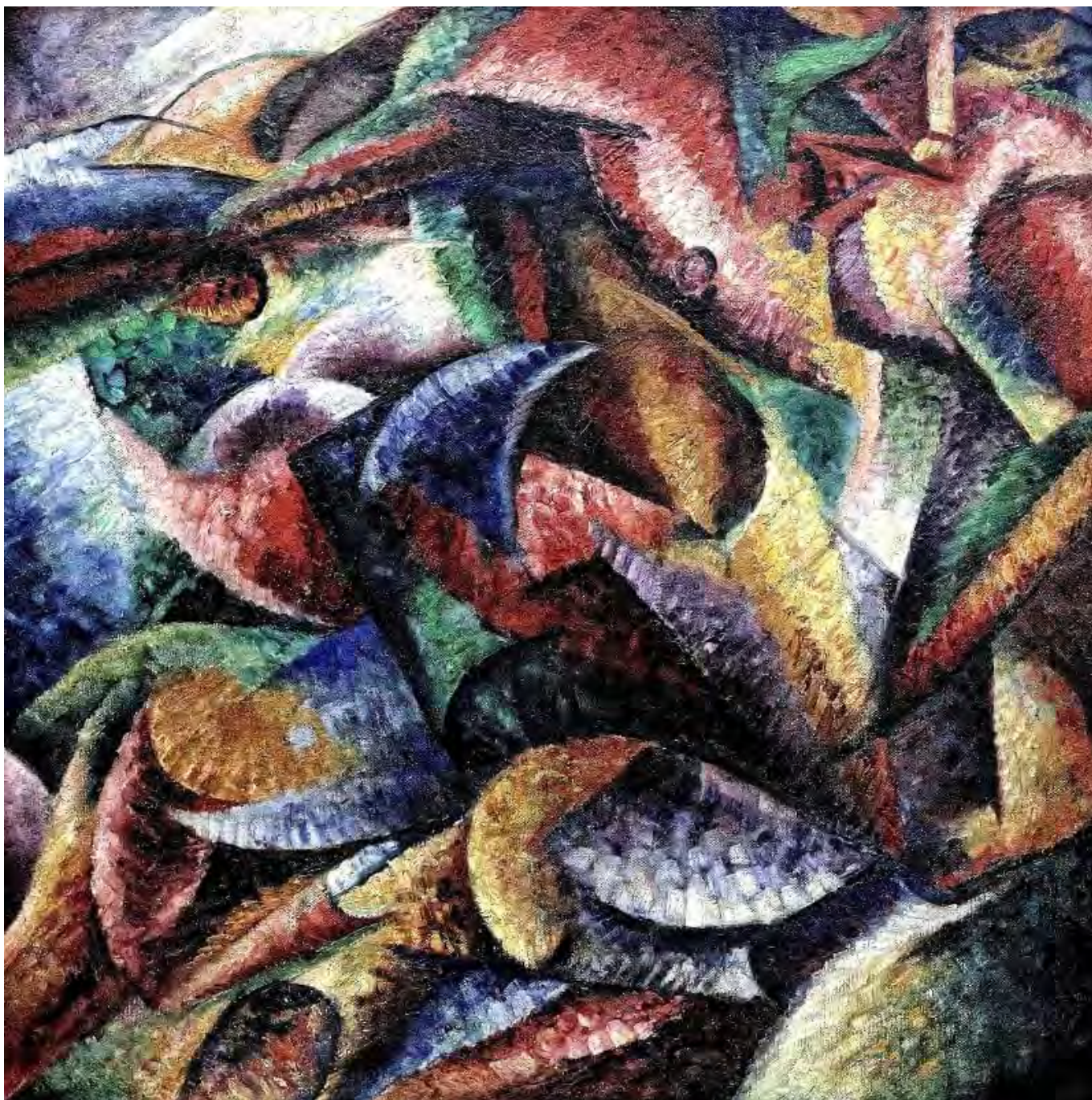
Ilyenkor az olvasóban kétségek támadnak. Jó lesz hát rögtön tisztázni: a szerzőt nem messianisztikus forradalomvárás, nem utópikus akarat fűti. Épp ellenkezőleg, határozottan és

tudatosan visszautasítja a metafizikus-teleológikus történelemfelfogásból következő utópiák „bizonyosságait” éppúgy, mint ahogy elutasítja a pusztán „erkölcsi Kell”-re alapozott baloldaliság „kritikai ideológiáját” is. Helyettük hangsúlyozottan a *realisztikus*, „leíró kritika” mellett érvel, mely „arra törekszik, hogy beazonosítsa a ténylegesen létező politikai univerzumot az osztályharc korszaka után, és ebből bontakoztassa ki önmagát, ebből bontakoztassa ki a kritikai tudatot, és erre építse politikai stratégiáit”. (308–309)

„A baloldal új korszaka felé” vezető utat Kiss Viktor nem királyi útként, nem a biztos megoldások foglalataként adja elő, hanem a „sokdimenziós és alternatív” *politikai* univerzum egyik, minden végső bizonyosságot nélkülöző, nyitott lehetőségeként.

Nyilvánvaló, hogy e lehetőség gyakorlati beváltása új baloldalt, s vele új gondolkodásmódot feltételez. Kiss Viktor nem állítja, hogy ez az új baloldal készen állna. Az alcím inkább feladatot jelöl. A hosszú évek elmélyült munkájáról, széles körű

tájékozódásról tanúskodó kötet új baloldali korszak *felé* mutat. A 60-as évektől napjainkig (Debord-tól Žižekig) tartó ívben szerzőnk a baloldali gondolkodás számos neves szerzőjét értelmezi, s hozza őket – minden különbségük ellenére – közös nevezőre. Mert a középpontban a *politika* és az *ideológia* átértelmezett szerepe, rehabilitációja áll.

Umberto Boccioni: Az emberi test dinamizmusa, jean louis mazieres, flickr.com

A könyv alapvetését két tételben próbálom összefoglalni:

1) A „társadalom, a politika és az ideológia – olvashatjuk a záró fejezetben – már nem a tőkés gazdasági logika következménye (felépítménye) többé – ellenkezőleg: a társadalom politikai és ideológiai artikulációja jelenti a tőkés gazdaság létének (újratermelés) és működésének (értékesítés) alapját... Az ideológia kritikája abból indul ki, hogy a politika par excellence a késő vagy posztmodern kapitalizmusban nem más, mint a fennálló stabilizálásának megőrzése, integritásának biztosítása, társadalmi-biológiai reprodukciója és állandó újrakonstruálása az ideológia segítségével.” (312) Amiből – elsősorban Lefort-ra, Castoriadisra és persze Laclau-ra támaszkodva – azt a következtetést vonja le, hogy

2) a baloldali „politikának egyetlen járható útja létezik: a társadalom képzelt egészének megjelenítése, egy olyan keret kínálása, amelyben valamennyien elgondolhatjuk önmagunkat mint az egység részeit – függetlenül a bennünket megosztó tényektől.” (253) Vagyis Kiss Viktor az új, radikális baloldali politikát új ideológiával, ahogy manapság mondani szokás, olyan új *vízió* születésével köti össze, mely a társadalom *egészének* megragadására képes.

politikai projekt

Nem nehéz belátni, hogy a politika és az ideológia autonómiáját feltételező fenti állítás határozottan szakít az ortodox marxista állásponttal – a néhányak számára talán még felidézhető *alap-felépítmény* viszonyal.

Ezen belül a politika egyértelműen a felépítménybe száműzetik mint a termelési viszonyok pusztá *jelensége*, melynek *igazsága* az alapot átható Tőke–Munka viszony antagonizmusában rejlik, abból *levezethető*, s nem is szolgál másra, mint a gazdasági uralom megszilárdítására. Ahogy a felépítménybe száműzetik az ideológia is mint „hamis tudat”, mint a gazdasági uralom vagy alávetettség „szükségszerű parlata”. Tegyük most félre a dogmatikai kérdést, vajon az alap-felépítmény viszony merev értelmezése, a politikai-ideológiai szféra autonómiájának tagadása mennyiben írható Marx, és mennyiben az ortodox marxizmus számlájára. Kétségtelen, Marx valóban olyan ökonómiai pozíciót képviselt, amelyen belül az „anyag termelés” a társadalmi, politikai vagy ideológiai szféra alapja. A posztmarxizmus teoretikusai viszont – állítja

Kiss Viktor – szakítanak a marxizmus gazdaságközpontú megközelítésmódjával, és a forradalmi baloldalt politikai projektként értelmezik. A posztmarxista pozíció, szemben a marxizmus *ökonómiai pozíciójával* – írja szerzőnk – „*politikai pozíció*”.

Az alap–felépítmény, a lényeg–jelenség viszony félretolása következményeiben messzire vezető, nem „skolasztikus” probléma. Althusser kifejezésével olyan „túldeterminált” történelmi világ elfogadását jelenti, melynek elemei nem vezethetők vissza egyetlen belső elvre, legyen az a világtörténelemben kibomló Szellemé vagy a Termelőerőé. A gazdasági szférát és a társadalmi-politikai szférát egymásra *nem* visszavezethető, *autonóm* logikák irányítják. Az alap–felépítmény viszony érvénytelenítése így nem csak a politikai, ideológiai és persze vallási, erkölcsi, művészeti szféra autonómiájának visszanyerését jelenti. Amennyiben a gazdasági állapot Tőke és Munka kibékíthetetlen ellentéte hatja át, az alap–felépítmény logikája szerint nyilvánvalóan ugyanennek az antagonizmusnak, az *osztályharcnak* kellene áthatnia a társadalmat is. Tudjuk, Marx meggyőződése szerint a társadalom *egysége*, és vele az emberiség „önelidegenülésének” leküzdése csak az osztályharc megvívásával, a proletariátus győzelmével, tehát csak a jövőben érhető el. A Kiss Viktor képviselte posztmarxizmus „radikális-forradalmi politikája” azonban a jelenben kínál olyan keretet, „amelyben valamennyien elgondolhatjuk önmagunkat mint az egység részeit – függetlenül a bennünket megosztó tényektől”.

Umberto Boccioni: Lelkiállapotok I. Akik elmennek, jean louis mazieres, flickr.com

Az alap-felépítmény viszony ökonómiai determinizmusának elutasítása ezek szerint az osztályharc ortodox tézisének elutasítását, s ezzel a *társadalom mint egész* gondolatát is tartalmazza. Ahogy szerzőnk az első fejezetben kiemeli, a posztmarxizmus teoretikusai „a marxizmus ’ökonomista-determinista’ és ’osztályista-politikai’ hagyományát azonosították be a baloldal két alapvetően meghaladandó nézőpontjaként.” (33)

Előző kötetében, a *Marx & ideológia* „Hová lettek a proletárok?” című fejezetében Kiss Viktor meggyőzően érvel amellett, hogy az 1848-as *Kommunista kiáltvány*, Marx történelemfilozófiai alapvetése – mely szerint „a történelem az osztályharcok története” –, valamint az 1867-es *Tőke* nem az egységes elméleti-gondolati fejlődésfolyamat két állomása. Főképp nem tekinthető az utóbbi az előbbi egyszerű továbbfejlesztésének vagy ökonómiai megalapozásának. Ezzel együtt is kétségtelen

azonban, hogy Marx egyértelműen és kimondottan soha nem vonta le az osztályharcot zárójelbe helyező következtetést. Így a posztmarxista szerzőkre maradt a feladat, hogy szembenézzenek a ténnyel: a kapitalizmus nem eleve bukásra ítélt termelési mód, mely önnön méhében hordozza saját tagadását, hanem olyan, az egész világot átfogó rendszer, mely a történelmi kihívásokra ez idáig mindig megtalálta a maga válaszát, és a válságok ellenére stabilizálta magát. Ezen a ponton a fordulat valóban radikális: „*Míg a marxista kritika a kapitalizmus működésképtelenségéből születő politikát kívánta megismerni, a posztmarxizmus a kapitalizmust megalapozó és fenntartó politikát kutatja.*” (21)

elgondolhatjuk önmagunkat

De miben áll ez a politika? A könyv egyik tétele szerint a politika a posztmodern korszakban „a fennálló stabilizálásának megőrzése, integritásának biztosítása,

társadalmi-biológiai reprodukciója és állandó újrakonstruálása az ideológia segítségével.” De nem azt jelenti-e ez, pontosabban szólva nem azt olvashatjuk-e ki Kiss Viktor Debord, Baudrillard vagy éppen Žižek műveit vizsgáló elemzéseiből, hogy az ideológia annyiban biztosítja a kapitalista *társadalom mint egész* integritását, amennyiben megjeleníti a társadalom „képzelt egészét”? Ha olyan keretet kínál, amelyben – legyen az a spektákulum, a szimulákrum vagy Žižeknél a szimbolikus osztályok által konstruált Valóság – „valamennyien elgondolhatjuk önmagunkat, mint az egység részeit – függetlenül a bennünket megosztó tényektől”.

De ha ez így van, miben áll a radikális baloldali politika által felkínált ideológia (vagy vízió) radikalitása és baloldalisága? Mik lennének azok a *tartalmi kritériumok*, melyek a radikális-forradalmi baloldal által felkínált keret „képzelt egységét” megkülönböztetik a fennállót stabilizáló ideológiától? Sőt, ha a kapitalizmus életképes, stabilizálni és reprodukálni tudja magát, ha integrálni tudja a társadalom tagjait a közösen átélhető Valóság „keretében”, továbbá ha olyan szükségleteket generál, amelyeket valamilyen formában képes kielégíteni, vagy akár a puszta vágó formájában fenntartani, mivel lenne igazolható a baloldali, forradalmi-radikális

gondolkodás vagy fordulat? Valóban megkerülhető a válságra, a „kapitalizmus működésképtelenségéből fakadó politikára” hivatkozó érvelés? És végül: valóban megkerülhető a Tőke–Munka viszony kérdése?

Ezek persze költői kérdések – a válaszom nemleges. De ebből nem következik visszatérés az ortodox marxista állásponhoz. Valójában nem is vitatkozom Kiss Viktorral. Inspirációit követve inkább át- és továbbgondolni szeretném mondandóját. Fontos gondolatnak tartom, hogy a modernitással megszülető autonóm politika középpontjában mindig a „*társadalom mint egész*” megőrzésének vagy megkonstruálásának kérdése állt. Vagyis – ha sikeres akar lenni – a politikának túl kell lépnie, vagy legalábbis el kell hitetnie, hogy túllép a partikuláris érdekek képviselőjén. Ne feledjük, a „*társadalom mint egész*”, az *univerzalitás* áll a marxi kommunizmuskép középpontjában is. A proletariátus, önmagát felszabadítva az emberiséget szabadítja fel: véget vetve az osztályantagonizmusok korának, leküzdve az önérdkek individualizmusát, a társadalom fragmentálódását és az elidegenedést, a társadalmat mint a történelemben megvalósult *egészt*, mint a megvalósult nembeliséget hozza létre. A posztmarxista pozíció annyiban különbözik ettől – és ez persze igen lényeges különbség –, hogy a *politika* ilyen vagy olyan formában a „*társadalmat mint egészt*” a kapitalizmus viszonyai között is fenntartja, és ezt az ideológia eszközeivel, illetve a társadalmi képzeletre támaszkodva éri el.

Umberto Boccioni: Emberi test. Dinamizmus, jean louis mazieres, flickr.com

A politikára tehát azért van szükség – idézi Kiss J. B. Thompsont –, mert „egyetlen társadalom sem maradhat fenn anélkül, hogy reprezentálni tudná saját egységét.” (248) Vagy szerzőnk megfogalmazásában: „a társadalom az önmagáról megfogalmazott és közösen vallott állításokon keresztül jön létre”. (246)

Ebben a gondolati keretben válik érthetővé, miért írja Kiss Viktor, hogy „a posztmarxista időszak egyik leginspirálóbb állítása lett, hogy minden társadalomnak szüksége van olyan gondolati keretre, olyan képzeletre, amely képes megjeleníteni és értelemmel ellátni mindazt, ami van.” (250.) Az a közösen osztott, és ennyiben objektív *Valóság*, melyben minden „az, ami”, tehát jelentéssel teli és értelmezett, egy szimbolikus egész elemeként jelentéssel teli, és diskurzív gyakorlatban jön létre. Ezért mondhatja Laclau, hogy „a diskurzuson kívül nincs semmi”. Egy megvilágító erejű példa: a termelési eszközökkel rendelkezők/nem rendelkezők megkülönböztetése csak a jelölési folyamat eredményeként ölti magára a 19. század *valóságos* „burzsoájának” és „proletárjának” jelentését, és rögzül *antagonizmusok* gondolkodási és gyakorlati formáiban.

vitákkal szemben immunizált

Az ideológia e jelölési folyamat jellegzetesen modern formája. Az ideológiák – mondja Manfred Steger – „nem pusztán osztályérdekek igazolására szolgálnak, nem is elvont

metafizikai spekulációk, hanem olyan átfogó térképek, melyek segítenek tájékozódni a politikai univerzumban.” De a modernitás világára jellemző ideológiák mögött ott áll még valami, ami szélesebb és átfogóbb, továbbá *minden emberi közösségre* jellemző: ezt nevezi Castoriadis, majd az ő nyomán Charles Taylor *társadalmi képzeletnek*, Wallerstein *geokultúrájának*, mások – például Habermas – az *életvilág* közismertebb fogalmával élnek. A közös tradíciók, meggyőződések és értékek megkérdőjelezhetetlen, a vitákkal szemben immunizált háttértudásáról van szó. Általa lesz a társadalom – ahogy Castoriadis fogalmaz – „a definiálatlan káosz ellenpólusa”. Minden társadalomnak meg kell kérdeznie, hogy „kik vagyunk mi mint közösség, mit akarunk és mire vágyunk”. És csak a „képzelet jelölő folyamata ad választ ezekre a kérdésekre, és ezek a válaszok nem vezethetők le sem az ésből, sem

a valóságból”. Ebben az értelemben, ahogy Lefort hangsúlyozza, a társadalmi képzelet hasonlatos a valláshoz, amennyiben narratívákra, mítoszokra és metaforákra, a meggyőzés és a fenyegetés retorikai elemeire támaszkodva egységes hitrendszerben foglalja össze a társadalom erkölcsi, vallási és kulturális tartalmait.

Társadalmi képzelet és ideológia kapcsolatát tehát így lehetne leírni: a társadalmi képzelet a braudeli *longue durée*-vel mérhető korszak *implicit*, a kritikai felülvizsgálat alól kivont háttértudásának foglalata. Az uralkodó ideológiák teszik ezt a tudást *explicitté*, s így potenciálisan megvitathatóvá azáltal, hogy közvetítik a nyilvánosság és a politika felé. De ez egyúttal azt is jelenti, hogy az ideológia a *modern kor* jellegzetes diskurzív gyakorlata. Wallerstein írja, hogy „a korábbi világrendszerekben nem volt szükség ideológiákra, sőt a modern világrendszerben sem, egészen addig, amíg a francia forradalom által meghonosított két alapvető újdonság (a politikai változás normális és elfogadott fölfogása, valamint a változásokat előidéző állampolgár fogalma) nem vált a politikai intézmények strukturális alapulvává. Az ideológiák jelenléte ugyanis előfeltételezi, hogy konkurens stratégiával rendelkező, egymással versenyhelyzetben lévő társadalmi csoportok vannak jelen, eltérő elképzelésekkel a változás kívánatos irányáról és vezetőiről.” Ugyanakkor az ideológiákat életre hívó „két alapvető újdonsággal” Wallerstein a modernitás társadalmi képzeletére utal, mely az egymással konkuráló ideológiák felett fenntartja a „társadalom mint egész” *képzelt közösségét*.

Umberto Boccioni: A pergola alatt Nápolyban, jean louis mazieres, flickr.com

Idáig mondandóm nem tért el Kiss Viktorétól. Az egyetértést fontos hangsúlyozni, hiszen ezen a közös alapon nyugszik a téma továbbgondolása, amire most kísérletet teszek. A ma reneszánszát élő Polányi Károlyt, illetve 1944-ban megjelent *A nagy átalakulás* című művét szeretném bevonni a gondolatmenetbe. A marxizmushoz sok szálal kötődő, a szocializmus mellett mindvégig kitartó Polányit joggal tekinthetjük az első posztmarxista szerzők egyikének. Az osztályharc témájával szemben Polányi is „*a társadalom egységéből*” indul ki: „sem az osztályok születése – írja –, sem elhalásuk,

sem céljaik, sem az, hogy milyen mértékben érik el ezeket, sem együttműködésük, sem kibékíthetetlen ellentétük nem érthető meg a társadalom azon érdekeitől függetlenül, amelyeket a társadalom mint egész helyzete határoz meg.” A társadalmi változásokat – teszi még hozzá – „külső erők határozzák meg, és a társadalom csak a *változás mechanizmusáért* fordul belső erőkhöz. A 'kihívás' a társadalomnak mint egésznek szól”.

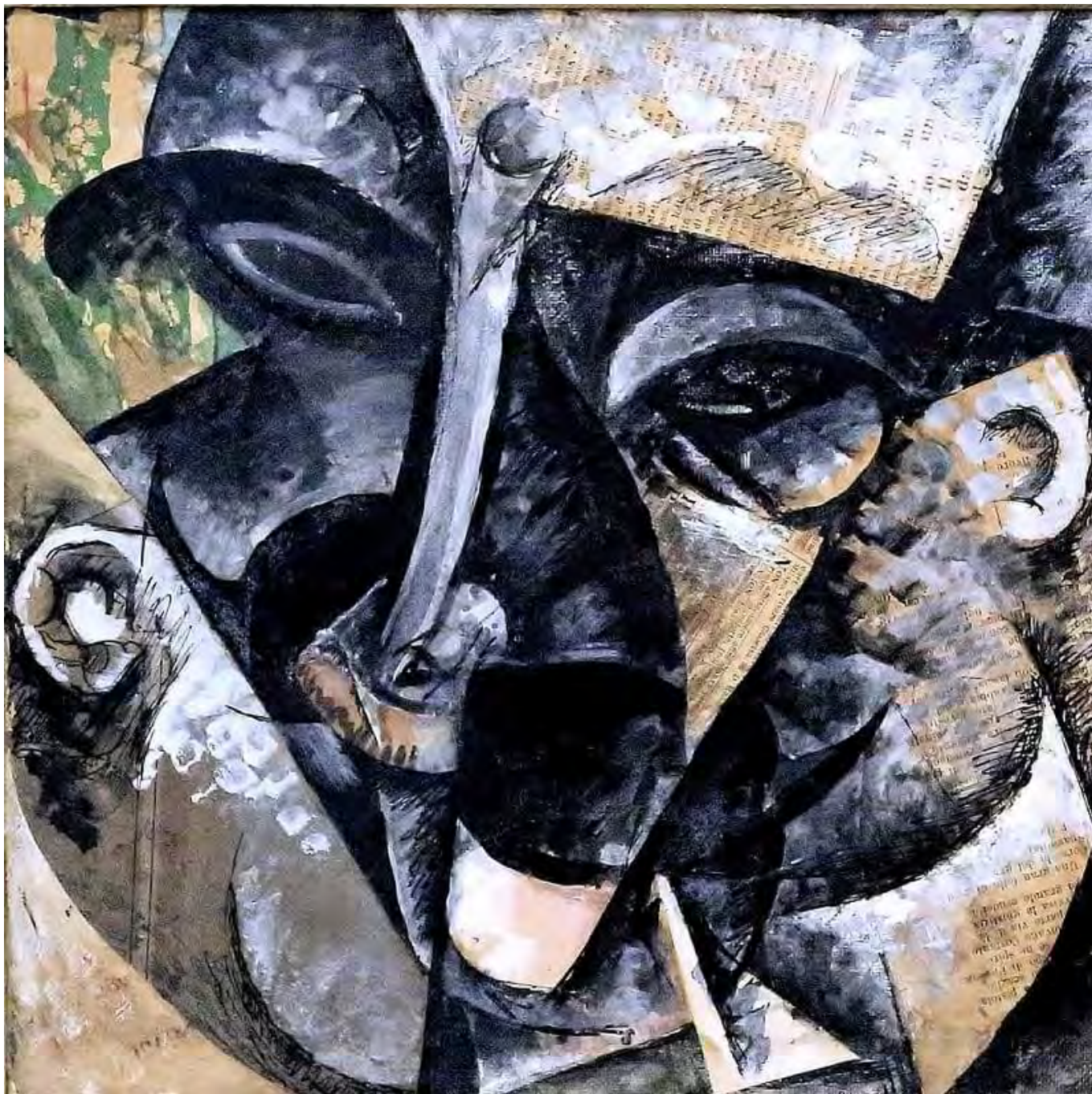
merev utópia

Nem pusztán az osztályharc tézisének háttérbe szorulásáról van szó. A társadalomnak a *kultúra* (azt is mondhatnánk: a *társadalmi képzelet* vagy az *életvilág*) által biztosított egységét Polányi radikálisan érti. Nem azt kérdezi, hogy miképpen működik a *kapitalista* társadalom, hanem hogy *miképpen létezhet egyáltalában társadalom* a kapitalizmus, tehát a tőkés árutermelés és az önszabályozó piac körülményei között. Nem egyszerűen félretolja az alapfelépítmény viszonyt, hanem egyenesen ellentétesnek mondja a társadalom és – a kapitalizmus esetében a társadalomból „kiagyazott” – tőkés gazdaság autonóm logikáját. Polányi főműve azzal a tézissel kezdődik, hogy „az önszabályozó piac eszméje magába foglalt egy merev utópiát. Ilyen intézmény egy pillanatig sem létezhetett volna a társadalom emberi és természeti szubsztanciájának megsemmisítése nélkül. Az embert fizikailag tette volna tönkre, környezetét pedig pusztasággá változtatta volna. A társadalomnak óhatatlanul intézkednie kellett önmaga védelmében”. Ez az *antagonisztikus* viszony, az önszabályozó piac és a társadalom szembenállása rejlik talán legismertebb fogalma, a kapitalizmus egész történetére jellemző „*kettős mozgás*” mögött is. A kettős mozgás „úgy személyesíthető meg, mint a társadalom két szervező elvének működése... Az egyik a gazdasági liberalizmus elve, amelynek célja egy önszabályozó piac létrehozása volt... A másik a társadalom védelmének elve, amelynek célja az embernek, a természetnek és a termelés szervezetének megőrzése...”

Polányi, amolyan „korán jött posztmarxistaként”, a tőkés piacgazdaság alapvető ellentétét nem az osztályharcra, nem a termelőeszközök tulajdonosai és a termelőeszközöktől megfosztottak ellentétére helyezte ki, hanem az *integráció* két formája közötti ellentétre. Mivel immár Habermas elméleti munkásságára is

támaszkodhatunk, azt mondanám, a *tőkés árutermelés* integrációs mechanizmusával – melyben a társadalmi cselekvők viszonyai „mint tárgyaknak rajtuk kívül létező társadalmi viszonyai” jelennek meg – Polányi a *társadalom* integrációjának olyan formáját állítja szembe, mely a társadalmi auktorok cselekvési orientációit hangolja össze a *közösen osztott, szimbolikusan konstruált egész*, azaz a cselekvők *életvilágának* keretein belül. Polányi azért állíthatja, hogy a rokonsági, szomszédsági, vallási vagy rituális szabályozás „hűséget” követelt a társadalom tagjaitól, hogy „a becsület és a büszkeség, a polgári kötelezettség és a morális kötelezettség, sőt még az önbecsülés és a közönséges tisztesség is” meghatározó motívumai a premodern, tehát még a társadalomba ágyazott gazdaságnak, mert ezek a *kultúra* – azt is mondhatnánk, hogy a *társadalmi képzelet* – elemei. Olyan integrációs formáé, mely nem a cselekvők háta mögött szerveződik dologi összefüggésrendszeré, hanem épp a cselekvő egyének résztvevői szemszögéből tárul fel.

A kapitalista termelés jellegzetessége, a gazdaság „kiágyazása” magát a *társadalmi integrációt* rombolja – és nem csak úgy mellékesen. Egyrészt azért rombolja, hogy kinyerje belőle a társadalmi „szubsztrátumáról”, vagyis a társadalomba ágyazott, társadalmi lényről leválasztott munkaerőt. Másrészt mert a társadalmi kötelekeitől megszabadított ember, a puszta munkaerő már szabadon alávethető a tőkés árutermeléssel együtt járó *rendszerintegráció* követelményeinek.

Umberto Boccioni: Egy férfifej dinamizmusa, jean louis mazieres, flickr.com

A társadalmi integráció résztvevőinek perspektívája, a többes szám első személy („mi”) nélkül nincs esélye a társadalom ellenállásának. *A liberális utópiában átszellemiesült rendszerintegráció és a társadalom védelmét szolgáló társadalmi integráció kettős mozgása, azaz a „társadalom két szervező elvének működése” ezek szerint úgy fogható fel, mint amiben Munka és Tőke, pontosabban a saját áruformájának fiktív voltát érzékelő-tudatosító munkaerő és a tőkés piacgazdaság antagonisztikus ellentmondása kibontakozik.*

Polányit azért vontam be, mert úgy gondolom, így válik érzékelhetővé Kiss Viktor már idézett tételének súlya, hogy a baloldali „politikának egyetlen járható útja létezik csupán: a társadalom képzelt egészének megjelenítése”. Valóban ez tűnik járható útnak, mert ha nem is a tőkés gazdaság, de a társadalom, a *Valóság* szimbolikus konstrukciója széthullóban van. Közben meg a Tőke, köszöni szépen, jól van, mert a *társadalom ellenállására* a globalizációval megtalálta a maga hathatós és sikeres válaszát. De a globalizáció *adott, neoliberális formájával* a társadalom, s vele a „kettős mozgásra” épülő rendszer egészének – az 1930-as évekre emlékeztető – válságát idézte elő.

az elvalótlanodás folyamata

A szimbolikus Valóság széttöredezése, az „elvalótlanodás” folyamata világosan kirajzolódik Kiss Viktor kötetének ideológiakritikai fejezeteiben, mondjuk

Baudrillard kapcsán, aki szerint „a politika feladata ma nem a valóság elfedése, hanem a valóság hiányának elfedése”. De centrális szerepe van Laclau-nak is, aki a végletesen fragmentáltnak érzékelt kétezres években „a közösség elveszett teljességének valódi alapját” helyreállítandó olyan baloldali populizmus mellett érvel, mely azt ígéri, „hogyan létrehozható olyan teljesség (vagy univerzalitás), amelyik nem a partikuláris igényeken és követeléseken nyugszik, hanem e megszületni remélt politikai logika lényegeként azok helyébe lép.” (96) Az elvalótlanodás folyamatának megragadásában azonban feltehetőleg Žižek ment a legmesszebb, azt állítva, hogy az ikertornyok elleni támadással („9/11”) a traumamentes nyugati valóság véget ért: a terrortámadások éppúgy, mint a migrációs válság eseményei, a szimbolizációknak ellenálló *valós* betörését jelzik a Valóságba, amire a nyugati társadalmak ideológiagyártói a „tudjuk, és mégis tesszük” mélységes cinizmusával válaszolnak.

Az „elvalótlanodás” folyamatában persze több tényező is szerepet játszik, de a főszerep a globalizációé. A szociális vagy jóléti állam a „kettős mozgás” kompromisszumos egyensúlyát hozta létre, ami azonban a 70-es évekre a tőkés termelés fenntartásához szükséges profitráta vészes csökkenését idézte elő. Emelkedtek a bérköltségek, a szociális kiadásokat fedező adók és a természet- és társadalomrombolásért fizetendő externális költségek, melyeket a tőke idáig a

társadalomra hárított. Amikor a neoliberais fordulat mögött álló erők nekikezdték a tőke szabad áramlása elé tornyosuló akadályok lebontásához, az akadályokat a szociális vagy jóléti állam szabályozó tevékenységében, sőt, magukban a *territoriális nemzetállamok* rögzített struktúráiban, politikai intervenciókat kikényszerítő társadalmi berendezkedésében fedezték fel. A társadalmi integráció intézményesült formáinak felszámolása, minden emberi viszony absztrakt pénzviszonyokra redukálása végül is a tőke *determinizációja* („felszabadulása”) útján ment végbe. Ami gyakorlatilag azt jelentette, hogy radikálisan – a gazdasági kényszer mellett a periférián szükség esetén politikai vagy katonai eszközök igénybevételével – végigvitték a gazdaság „kiagyazását” a társadalomból. A területileg kötött államok ki lettek szolgáltatva a bármikor kivonulni képes banktőkének és a multinacionális vállalatoknak. A pillanatok alatt eltűnő és újjászülető pénztőke a reálgazdaságot, a területileg, politikai, humán és persze adókötelezettségek alól kibújni képes, „könnyűszerkezetes” vállalkozás a hierarchikus, helyhez kötött, nehézkes és ezért könnyen ellenőrizhető szervezeteket teperte maga alá. A minden esszenciális tehertől, minden korláttól megszabadulást feltételező mobilitás önértékké vált: a területileg szerveződő társadalmak feletti hatalom biztosítékává.

Umberto Boccioni: Spirális konstrukció, jean louis mazieres, flickr.com

Mintegy kifejtve „a társadalom emberi és természeti szubsztanciájának megsemmisítésével” fenyegető liberális utópia működési elvét, Kiss Viktor ezt a folyamatot Deleuze-höz és Guattarihoz kapcsolódva másik oldalról világítja meg. A kapitalizmus – tolmácsolja a szerzőpárost – „a vágytermelés új módján nyugszik,

amelynek lényege a vágyak áramlásának megszabadítása minden (erkölcsi, társadalmi és ideológiai) korláttól, (...) majd becsatornázása a munka és a fogyasztás színtereire az újrakódolás pillanatnyi, önkényes és gazdasági érdekek mentén végrehajtott aktusainak segítségével.” (213–214) A kapitalizmus nem alapja tehát, hanem épp ellenfele a szimbolikus Valóságnak, hiszen amire épül, az „a minden jelentést széttörő és saját érdekei szerint újraformáló tőkés logika. A kapitalizmusban, mint a totális dekódolás és deterritorializáció korszakában, az áramlások elől minden korábbi gát és keret felszámolódik...” (215)

a közjó eszméje

A neoliberális fordulat által elindított globalizáció így nemcsak a piac és a tőke hatékony szabályozására valaha képes, territoriális nemzetállam gazdasági teljesítőképesége és intézményes berendezkedése

*iránti bizalmat ingatta meg. Ahogy Manfred Steger írja The Rise of the Global Imaginary című könyvében, megingatta a társadalmi képzelet territoriális-nemzeti alakzatát is, melyre a „társadalom mint egész”, a külső kihívásokra válaszolni képes demokráciák politikai szolidaritásközösségeinek öntudata épült. A „nemzet – írja Steger – határozottan átszínezte a modernitás társadalmi képzeletét. Ezért a nemzetet nem úgy kell kezelnünk, mint egy bizonyos ideológia tárgyát, hanem mint közös létezésünk alapját, mely az amerikai és francia forradalommal emelkedett fel a nyugati féltekén.”*A deterritorializációval olyan, a vitákkal szemben immunizált fogalmak váltak bizonytalanná, mint az állampolgárság és az állampolgári jogok, a népakaratra épülő legitimitás és a közjó eszméje, a szuverenitás és a határok.

A társadalmi képzelet *territoriális-nemzeti* alakzatának elbizonytalanodásával egyidejűleg megindult azonban egy új, *globális* társadalmi képzelet kialakulása is. Működésbe lépett a *kettéválási* („bifurkációs”) folyamat, mely Wallerstein szerint a rendszerszintű válságok kísérőjelensége: a rendszer – és ezen most a „*kettős mozgás*” rendszerét értem – válság esetén „két alternatív megoldás elé kerül, s a továbbhaladás mindkét irányban teljességgel lehetséges. Ilyenkor az adott történelmi rendszerben élő emberek mintegy kollektíve fölszólítatnak, hozzanak történelmi döntést, melyik utat akarják választani, azaz milyen új rendszer váltsa föl a régit (...) Hogy a rendszerben élő emberek milyen kollektív döntést fognak hozni, a dolog

természetéből adódóan kiszámíthatatlan. A bifurkáció folyamata kaotikus folyamat, ami azt jelenti, ebben a fázisban minden kis döntés jó eséllyel jelentős következményekkel jár... Ez az instabilitás jelentős mértékű zaklatottsághoz és így erőszakhoz vezethet, mivel az emberek megpróbálják megőrizni meglévő privilégiumaikat és a különböző hierarchiákban elfoglalt pozícióikat egy rendkívül instabil környezetben. Általában véve elmondható, hogy ez a folyamat meglehetősen csúnya társadalmi konfliktusokhoz szokott vezetni.”

Ennek vagyunk most tanúi, és a folyamatnak még távol a vége. A kettéágazás újabb kettéágazásokat szül: a *döntésre* szólító, *kizáró* ellentmondás két oldalán újabb antagonizmusok születnek. „A társadalom képzelt egészének megjelenítésére” jelenleg négy olyan keretet kínálnak, „amelyben valamennyien elgondolhatjuk önmagunkat mint az egység részeit”:

Umberto Boccioni: Nő kávézóban, jean louis mazieres, flickr.com

A *globalizációt* támogató erők oldalán ott van

a) a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlását, az ún. szabad piac és a „nyílt társadalom” jótéteményeit ajánló *neoliberális ideológia*, mely a gazdaság további kiagyazását ígéri a társadalomból, és a „mi” nélküli, végérvényesen individualizált világ pusztán a piac és a pénz által integrált, kiüresített egészét. Ezzel *szemben* megfogalmazódott

b) a Global Justice Movementből és a World Social Forumból kinövő *alterglobalizációs* út lehetősége, amely a globális gondolkodásra, a globális egyenlőség és igazságosság megteremtésére hív. A piac globális uralmával szemben a piac globális szabályozását, azaz a gazdaság társadalomba történő „visszaágyazását” tekinti céljának, és így a „társadalom mint egész” nemzeti alakzatával szemben az egész globális és demokratikus alakzatát vizionálja.

A globalizációellenes erők oldalán ott van

a) a territoriális nemzetállam „erődjének” *autoriter-nacionalista* projektje, elsősorban a nyugati centrum és félperiféria országaiban. Ez a vállaltan retrográd és agresszív projekt a tőkés világrendszerben elért előnyös pozíció megőrzését vagy visszaszerzését ígéri. E cél eszközeként pedig a territoriális nemzetállam olyan ideológiáját ajánlja, mely a nemzet naturalizálására, az állampolgári jogok mögött álló univerzális emberi jogok elutasítására, protekcionizmusra, a nagyhatalmak esetében a pőre hatalommal való fenyegetésre, a kisebb államok esetében pedig az úgyszintén pőre pragmatizmusra épül. Ezzel *szemben* állnak

b) a *nemzetállami kötődésű, demokratikus és kommunitárius* elképzelések, amelyek a homályosnak vélt globális vízióval szemben a territoriális nemzetállam kereteinek megvédésében vagy helyreállításában látják a nem autoriter alapokon álló, a lokalitásban gyökerező demokratikus politikai közösség megőrzésének lehetőségét.

állandósuló bizonytalanság

A helyzet sokkalta bonyolultabb, mint az az absztrakt séma, amit összebarkácsoltam. A sémát helyi és lokális tényezők, az erőviszonyok

különböző megoszlásai színezik. Az ún. „Nyugaton” (és Magyarországon) egyértelműen dominál például a neoliberális ideológia (1/a) és az autoriter-nacionalista projekt (2/a) szembenállása. Az is nyilvánvaló, hogy a „társadalom mint egész” egységét biztosító szimbolikus Valóság lebomlásával olyan politikai-ideológiai tér keletkezett, melyben a legkülönbözőbb és a legváratlanabb koalíciókötésekre és szembenállásokra számíthatunk, és ez az állandósuló bizonytalanság valóban

„meglehetősen csúnya társadalmi konfliktusokkal” fenyeget. De látnunk kell a helyzet másik oldalát is. Ahogy Kiss Viktor is hangsúlyozza, épp ezekben a helyzetekben – amikor a *Valóság* fellazulásával és a *valós* gyakori betöréseivel kell számolnunk – lehetőség nyílik „egy új szimbolikus valóság létrehozatalára, a neki megfelelő fantáziák kitermelésére.” (134) Hiszen a kettéágazások által uralt erőteret jelenleg nem egy hegemon ideológia jelenléte határozza meg, hanem a küzdelem a hegemoniáért. Sőt, még ennél is tovább mehetünk: a 19. század közepétől a 20. század végéig az egymással konkuráló konzervatív, liberális és baloldali ideológiák a kritikai felülvizsgálat alól kivont, *implicit* háttértudás közös keretébe illeszkedtek. A jelenlegi ideológiai törekvések mögött viszont részben egy szétesőben lévő, részben egy születőben lévő szimbolikus Valóság képzelete áll, tehát nem világos, hogy ezek az ideológiák *mit* tennének *explicitté*.

A *hiány* arra utal, hogy – posztmodern ide vagy oda – még mindig a modernitás kihívásával állunk szemben: bár nem tudjuk közös tartalommal kitölteni, valóságunkat mégis olyannak képzeljük el, mint amiben lehetségesek alapvető változások, és ezek nem egy metafizikai terv vagy a természet, hanem a politikai akarat számlájára írhatók.

Tudom, a társadalmat mint „imaginárius intézményt”, az új társadalmi képzeletet vagy a szimbolikus Valóságot nem lehet egyszerűen kiötlölni vagy „megcsinálni”. Az *létrejön*, ha létrejön. De ha létrejön, azért jön létre, mert a hegemoniáért vívott küzdelemben részt veszünk, mert tesszük, amit teszünk. Tesszük a „túldeterminált” világban, kiteve a történelmi véletleneknek és tévedéseknek, a zsákutcák csalogatásának.

Umberto Boccioni: A lánzsák töltése, jean louis mazieres, flickr.com

Egyetértek tehát Kiss Viktornak az utópiákkal és a „kritikai ideológiákkal” szembeni fenntartásával és a leíró kritika melletti érvelésével. A kapitalizmus leíró kritikája arra törekszik, „hogyan beazonosítsa a ténylegesen létező politikai univerzumot az osztályharc korszaka után, és ebből bontakoztassa ki önmagát, ebből bontakoztassa ki a kritikai tudatot, és erre építse politikai stratégiáit”. (308–309) Ehhez a leíró kritikához próbáltam itt hozzájárulni, amikor kísérletet tettem az ideológiai erőter felvázolására, melyben identitásunkat az azonosulások és elhatárolódások sorozatában meg kell teremtenünk.

felső kép | Umberto Boccioni: Az ivó, jean louis mazieres, flickr.com

Búth Emília

FELKÉSZÜLETLENÜL

2018-10-26 | VERS

Felkészületlenül ér
bármikor
és elviselhetetlen
ezzel-azzal
vigasztalhatnám magam
de vigasztalan vagyok
kezed ügyébe
közelebb húzom
hogy elérd
a poharat
ha megszomjazol
érintetlenül marad
a víz
az étel
a csend
nélkülem járod most a végtelent

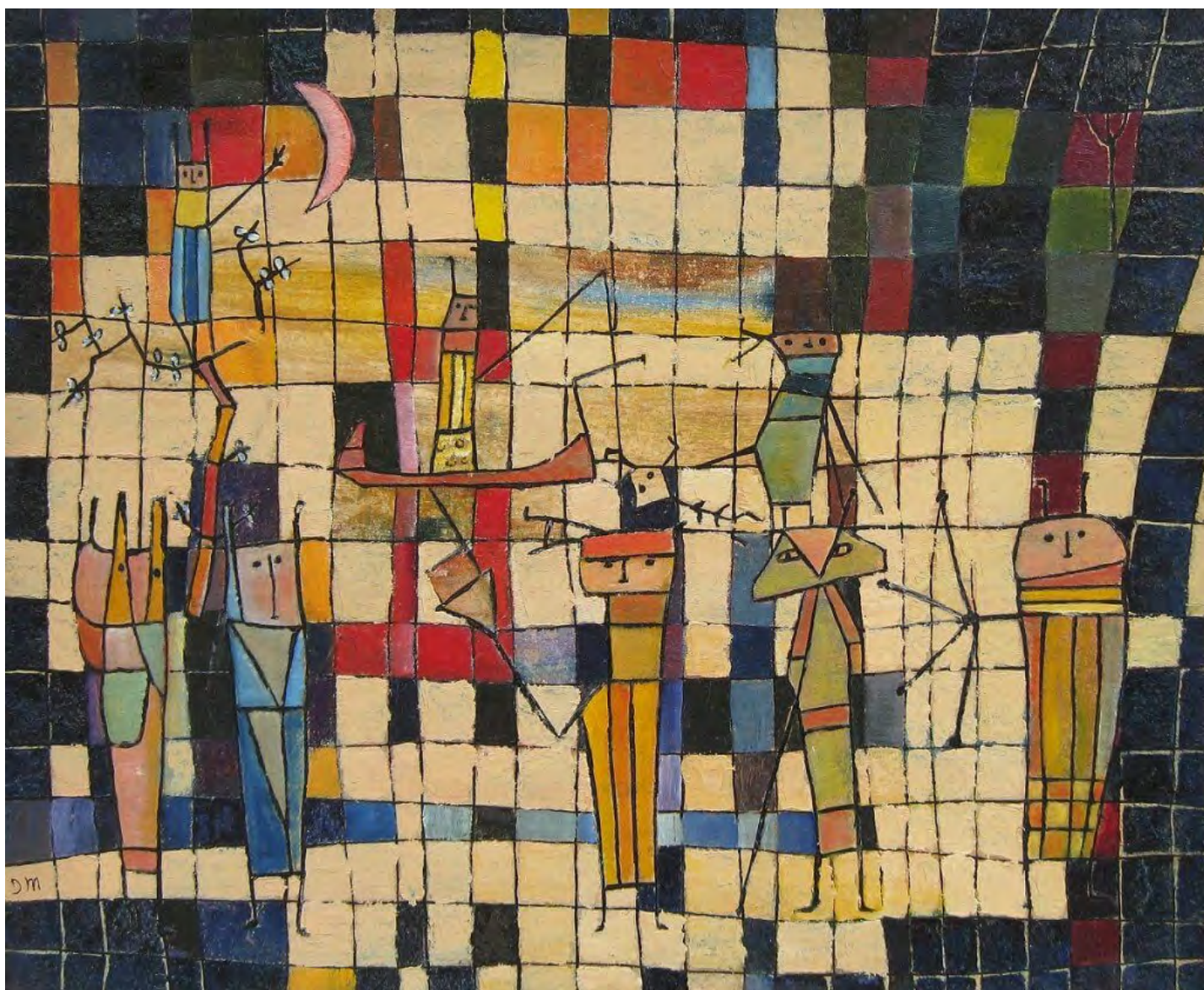
kép | shutterstock.com

Mester Béla

AZ EMBERI CSELEKVÉS ÉS A NYELV LABIRINTUSAI

BRETTNER GYÖRGY ESSZÉI

2018-10-25 | ESSZÉ

Nemzedékem szellemi tájékozódásának kialakulásában életkori okokból a Korunk három folyama közül a második volt a meghatározó. Hiszen az első, háború előtti korszaknak számunkra már csak eszmetörténeti adatként volt jelentősége, azt is csak jóval később tudtuk súlyának megfelelően értékelni (ha egyáltalán); a harmadik, jelenlegi folyam pedig azonos azzal a folyóirattal, amelyben többé-kevésbé rendszeresen publikálunk, így történetének részeseként kevésbé tudjuk kívülről megítélni, hiszen ahhoz saját munkáink független kritikusaivá (is) kellene válnunk. Az én nézőpontomat ezen kívül meghatározza az érdeklődő (akkor még) fiatal magyarországi értelmiségi szemszöge, ahonnan nyilván más részletek tűntek fontosnak, mint mondjuk a kolozsvári belvárosból tekintve. A továbbiakban tehát Korunkon kizárólag a második folyamot értem, feltételezve az olvasó háttértudását, hogy a román kommunizmus körülményei között újraindított lap nem független a háború előttitől és a rendszerváltás utáni folytatásától.

alapvető feszültség

Érdemes az *újraindítás* kulcsszavával kezdeni a történetet. A meglazuló diktatúra körülményei között – ma már tudjuk, ideiglenesen, egyetlen pillanatra – a magyar kisebbség szellemi elitjének tett engedményként kerülhetett sor a Korunk „haladó hagyományának” felelevenítésére 1957-ben, Gaál Gábornak, a háború előtti első folyam szerkesztőjének *post mortem* rehabilitálását követően. Ennek az elitnek az a része, amely az adott cenzurális és politikai körülmények között egyáltalán szóhoz juthatott, megpróbált élni az éppen kiharcolható engedménnyel. **[1]** A Korunk helye a romániai magyar lapok mesterségesen, hatalmi alkuk során megkonstruált szerkezetében nem volt független az előd hagyományaitól: ha nem is a magyar nyelvű *filozófiai* szaklap, de az addig hiányzó kisebbségi *elméleti* folyóirat szerepének betöltésére szánták. Ebből ered létének alapvető feszültsége. A román nyelvű elméleti lapokat is sújtó ideologikus környezet, az általános politikai és cenzurális viszonyok mellett a magyar elméleti folyóirat szinte egyedül szembesült a folyamatos *teoretikus* reflektálás feladatával. Persze a közösség újratermelése gazdasági, társadalmi, politikai és szellemi állapotának elméleti értelmezése révén más nemzeti kultúrák mellett a reformkor óta hozzátartozik a magyar hagyományhoz is. **[2]** A

kisebbségben élő közösség életének ezt a teoretikus reflexióját önmagában is problematikus újra és újra megfogalmazni; ám az adott politikai körülmények között, a diktatúra cenzúrájának és a kisebbségi kultúra öncenzúrájának szorításában az lett volna várható, hogy ezt a funkcióját a lap egyáltalán nem tudja majd betölteni.

Denise Mannoni: Hőség, pinterest.com

Magyarországról nézve a folyóirat, és általában a kisebbségi nyelven megfogalmazott teória léthelyzete kevésbé látszott. Az elméleti gondolkodás igényének fenntartására tett erőfeszítéseket értékeltük mint olvasók, de jórészt láthatatlan maradt, hogy milyen ellenerők között, sokszor mennyire sivár szövegkörnyezetben jelennek meg az általunk kiszemezett, vagy ismerőseink által előválogatott, a termés legjavát képviselő olvasmányaink. A Korunk lapszámaitól független példával érzékeltetem ezt a

kettősséget. Debreceni diákkoromban, a hetvenes évek második felében egyik szórakozásunk volt fogadásokat kötni, hány Ceaușescu-képet tartalmaz az Előre aznapi száma. A napilapot, mint az egyik baráti szocialista ország magyar nyelvű sajtótermékét, rendszeresen meg lehetett vásárolni a városközpont újságosainál, de politikai hangvétele, nyelvezete és különösen az államfő sajtómegjelenítésének ikonográfiája – nem beszélve papírjáról és nyomdatechnikájáról –, már az akkori magyarországi standard alapján is abszurdnak tűnt. Pár évvel később kötetben összegyűjtve jutottak el hozzám Bretter Györgynek a lap hasábjain, *Szeminárium* című saját rovatában megjelent filozófiai szösszenetei. **[3]** Jóllehet tisztában voltam vele, hogy *hol* jelentek meg eredetileg ezek az írások, és azt sem felejtettem el, hogy *milyen* volt az Előre, mégis, csak akkor tudatosult bennem, hogy egyik a másiknak közvetlen szövegkörnyezete, amikor – további egy évtizeddel később – Bretter életmű-bibliográfiájának elkészítése közben átpörgettem a napilap pár évfolyamát az OSZK mikrofilm-olvasótermében. **[4]**

valódi közélet híján

A kisebbségi közösség teoretikus önreflexiójának problematikussága a diktatúra körülményei között még későbbi felismerésem; csak akkor értettem meg, amikor a Gáll Ernő *Napló* megjelenését követő eszmecsereben fölkiért hozzászóló voltam. **[5]** A kisebbségi értelmiség életproblémájának gyökerét, amely a naplóból kiviláglott, abban a paradoxonban véltem megragadni, hogy valódi közélet híján szinte minden, eredetileg a magánszférába tartozó cselekedet közéletivé válik az etikai értékelésben, míg az elvileg közéleti megnyilvánulások magánjellegűeknek minősülnek. Így a kulturális életben a kritika, a művekről folytatott tárgyyszerű vita személyekhez kötődő, magánjellegű támadásként vagy támogatásként értelmeződik, míg egyes értelmiségiek személyes döntései, téma- és pályaválasztásai a (valójában nem létező) kisebbségi közélet normái szerint ítéltetnek meg valamely virtuális *kisebbségi etika* nevében. **[6]**

Magyarországról, a pályakezdő értelmiségi nézőpontjából ezek homályban maradtak, és a teoretikus elemzés pusztán lehetőségéért a hatalommal és a kisebbségi kultúra öncenzúrájával egyszerre folytatott küzdelem dokumentumaiból csak a teoretikus

kultúra és beszédmód *létezését*, működését olvastuk ki, és állítottuk olykor szembe a korabeli magyarországi, egyre kevésbé filozofikusként érzékelt beszédmóddal.

A sajátos perspektívából persze sok illúzió, értelmezésbeli aránytévesztés származott. De tagadhatatlan, hogy a nehéz feltételek között mégiscsak megújult a romániai magyar nyelvű filozófiai esszé, és ez feltűnést keltett, bizonyos mértékig inspirálóan hatott Magyarországon is.

A folyamatot Bretter György torzóban maradt életművének példáján keresztül mutatom be. **[7]** Először kitérek az esszétet körülvevő és lehetővé tevő kulturális körülményekre, majd vázlatosan áttekintem az írások két fő csoportjának, a mitológiai paraboláknak és a nyelvfilozófiai írásoknak a főbb sajátosságait. Ezután rátérek a szövegek kapcsolódására a kisebbségi közösség önértelmezéséhez, majd külön is megemlékezem a koronként változó szerepről, amelyet a Korunk gyakorolt az életmű kiteljesedésére, végül, konklúzió helyett megfogalmazok néhány gondolatot, hogy mennyire volt továbbvihető Bretter szellemi programja, témakatalógusa a következő nemzedékek számára.

Bretter György esszéinek körülményei

külső kényszer

Részben sajátos, félig-meddig marginális élethelyzetéből érthetjük meg, miért vált Bretter György fő műfajává az esszé: a pályakezdés néhány éve után kikerül a szakfilozófia művelésére alkalmas kolozsvári műhelyből, az egyetemről, ám a képzőművészeti és a zeneművészeti akadémiák filozófiatanáráként továbbra is értelmiségi pozícióban marad, szerzőként nem lehetetlenül el. A publikációs stratégiák érzékeltetéséhez is két nevet említek: a Román Akadémia kolozsvári kutatóintézetének munkatársaként dolgozó Hajós Józsefét, akinek erős érzéke volt az esszéisztikus, irodalmias fogalmazáshoz – a halála előtti évben verseskötetet is publikált **[8]** –, filozófiatörténeti munkásságára mégis a nagy erudícióval és még nagyobb szenvedéllyel folytatott mikrofilológiai kutatások jellemzők. **[9]** A másik Rózsa Jenő, Bretter doktori témavezetője, **[10]** akinek kiváló, főként a kora újkorra, azon belül Spinozára összpontosuló filozófiatörténeti

felkészültsége, széles európai tájékozottsága gyakorlatilag láthatatlan maradt az egyetem falain kívül. Bretter erre a relatív ismeretlenségre utalva, beszédes címmel írt róla keserű nekrológot – *Bemutatjuk Rózsa Jenőt* – amely sokáig kéziratban maradt.

[11] Hajós József és Rózsa Jenő példája természetesen sarkítva mutatja be az alkotó értelmiség, és azon belül a filozófusok szerzői stratégiáinak lehetőségeit és lehetetlenségeit, dilemmáit. Ahhoz, hogy valaki ezektől a pályamodellektől eltávolodjon, segíthet a külső kényszer: aki nem taníthat az egyetemen filozófia szakosokat, az nem választhatja hivatásának a következő filozófusnemzedék nevelését, illetve kutatóintézeti háttér, állás és nem utolsósorban az intézménytől függő archívumi kutatási engedély nélkül csaknem lehetetlen a filozófiatörténet mikrofilológiai problémáival foglalkozni. Mindez azonban még kevés lenne, hogy az illető új műfajt találjon magának, és ez éppen az esszé legyen. Nyilván a megfelelő alkotói habitus, az esszéhez szükséges *tehetség* megléte a legfőbb tényező.

Denise Mannoni: Körmenet a Notre Dame des Lumieres-hez, pinterest.com

Ennek eredményes gyakorlását azonban nagymértékben elősegítheti az inspiratív kulturális környezet. Bretter esetében ez részint a művészeti – zenei, illetve képzőművészeti – felsőoktatás világa, részint maga a médium, az időszaki (kulturális) sajtó világa, amelyben ifjúkori újságírói tapasztalatai révén amúgy is otthonosan mozgott. Hasznára váltak a filozófia szerepéről, lehetőségeiről akkoriban forgalomban levő nézetek is; egyfelől a francia egzisztencialisták filozófiában és irodalomban egyaránt megnyilatkozó eszméi, másfelől a marxista antropológia megalkotására vállalkozó, az esztétikai szemlélettől szintén nem messze álló különféle kelet-közép-európai kísérletek. Regionális szinten pedig, éppen Kolozsváron, figyelemre méltó a kisebbség filozófiai önértelmezésének igénye; a két világháború közötti hagyomány fokozatosan nyilvánosságot is kapott, mintegy újra felfedezték. (Ez magyarországi szemmel is revelációként hatott: nálunk az *elfelejtett reneszánsz*, amit a nyugati emigráció emlékezete őrzött, tiltott gyümölcsnek számított.) **[12]** Az utóbb említett hagyomány, bár kulturális beágyazottságát tekintve egy világ választja el tőle, mégis, fontos vonásában mutat párhuzamot Bretter saját korának dilemmájával: ekkor is az intézményeit veszített kisebbségi közösség szoros értelemben éppen ezért nem létező közéletének teoretikus reflexióját kellett volna elvégezni. A kolozsvári iskolának az alapító, Böhm Károly által megfogalmazott szélsőségesen individualista értékfilozófiája, és az a körülmény, hogy társadalomfilozófiája csak vázlatosan készült el, a kisebbségi helyzetbe került tanítványokat fogékonnyá tette az amúgy is népszerű egzisztenciafilozófiai gondolkodásra. **[13]** A húszas évek egzisztenciafilozófiájának felelevenedő emléke és a hatvanas évek egzisztencializmusának valósága, háttérben a marxista antropológia korabeli kísérleteivel fölerősítette egymást, és több hagyományból nézve is alkalmasnak látszott a kisebbségi lét teoretikus elemzésére. **[14]**

az erkölcs nyelve

Ezt a képletet színezte át a nyelv világáról szóló, mindenkor irodalmias, esztétizált, mégis filozófiai gondolkodás. Bretternél ennek első dokumentálható jele Ionesco egyetlen, még románul és romános néven írt munkájának, *A kopasz énekesnő* első vázlatának fordítása és kommentárja. **[15]** A nyelv filozófiai elemzésének előtérbe állítása benne van a kor levegőjében, szinte

minden ekkor létező filozófiai irányzaton belül. Bretter írásaiban elsősorban a fenomenológiai, hermeneutikai hagyomány elemeinek hatása mutatható ki. (Egyed Péter hívja föl a figyelmet Roman Ingarden *Az irodalmi műalkotás* című műve 19–20. paragrafusai és Bretter *Vázlat a „kijelentő mondat” filozófiájához* című írása közötti párhuzamokra.) **[16]** Nem szövegszerűen, inkább a problémafelvetésben jelenik meg az erkölcs nyelve, a morális kifejezések nyelvfilozófiai vizsgálata iránti korabeli erős érdeklődés. Mindezekből a hatásokból és körülményekből két, egymással összefüggő írásokból álló füzér jött létre, a mitológiai paraboláké és a nyelvfilozófiai esszéké.

Denise Mannoni: Padlásszobák, pinterest.com

A cselekvés a mitológiai parabolákban és a nyelvfilozófiai esszéikben **[17]**

A tett lehetőségéről, illetve lehetetlenségéről szóló vizsgálódások minden eleme jelen van már a legkorábbi mitológiai parabolában, a mintegy őstojásnak tekinthető *Ikarosz legendája* címűben. **[18]** Megtaláljuk itt a menekülés, a kiútkeresés toposzát, valamint a gondolatot, hogy *ahonnan* kiutat keresünk, az saját tárgyiassá vált, intézményesült múltbeli cselekedeteink labirintusa. A *saját* múltbeli cselekedetek fogalmába belefér a szembesülés az *előző nemzedék* tetteivel, sőt, a múlt fogalma egyenesen feltételezi a nemzedékek létét, szerepét. A parabola nyelvén ezt az apja, Daidalosz tervezte labirintusból kitörni igyekvő Ikarosz példázata beszéli el nekünk. Ehhez később hozzátevéődik az elbeszélte tett eltávolítása az olvasótól, az elkülönített nézői, befogadói pozíció megkonstruálásával a Laokoónról írott példázatban. **[19]**

régebben megkötött alku

Az első pillantásra egészen más tematikájú nyelvfilozófiai dolgozatokban voltaképpen ugyanezek a motívumok jelennek meg, azzal a különbséggel, hogy a tett, a

cselekvés általános fogalma a *nyelvi cselekvésre* konkretizálódik. Nyelvfilozófiai *fordulatról* voltaképpen nem beszélhetünk, hiszen a múltbeli nyelvi cselekvések labirintusszerűségének toposza csírájában már megvan a Ionescu-fordítás kommentárjában is, **[20]** az első parabolával egy időben, és az első önálló nyelvfilozófiai írás, *A nyelv és az erkölcs* is korábban megjelenik, mint hogy a parabola-sorozatot befejezte. **[21]** A nemzedékek motívuma, amely korábban apa és fiú, Daidalosz és Ikarosz konfliktusában fejeződött ki, most már sokkal konkrétabban utal a kisebbségi és hatalmi-politikai helyzetre, amelynek elméleti leírására szolgál. **[22]** Az atyák nyelve itt nem egyszerűen a hatalom nyelve, hanem az a nyelv, amely az atyáknak a hatalommal régebben megkötött alkuján alapul. A fiúk tehát nem egyszerűen az atyákban megtestesült hatalom nyelve ellen láznak, hanem mindenekelőtt azzal a nyelvvel szemben, amelyen az atyák beszélnek a hatalommal, de amely valójában nem sajátja az atyáknak sem. A hátralévő két, a fontosabbak között föltétlen megemlítendő nyelvfilozófiai írás elmélyíti és

részleteiben is kidolgozza a nyelvi tautológiákban megtestesült, a nyelvi cselekvőt körülvevő múlt toposzát, mint a labirintus mitológiai toposzának a nyelvi világra adaptált változatát. **[23]**

Az eddig szóba került szövegek jól érthetően, ám általánosítva, bizonyos mértékig kódoltan reflektálnak a kisebbségben élő közösség helyzetére, a cselekvés és a beszédcselekvés lehetőségeire, vagy inkább korlátaira. Ezzel a kóddal kapcsolatban alakult ki a szövegek ezoterikusságának, enigmatikusságának tartósan, máig fönmaradó legendája. A kortársakkal beszélgetve azonban inkább az a kép alakul ki a téma kutatójában, hogy a célközönség, a korabeli „művelt olvasók” köreiben nagyon is jól értett mindenki mindent. Így a rejtélyesség bélyege inkább egyfajta negatív ízlésítélet, amely más ízlésítéletekkel és elsősorban Bretter némely irodalomkritikai írásával kapcsolatos sértődöttségekkel függhet össze. A konkrét hivatkozások hiányát a korabeli olvasó sajnálatos, ám megszokott cenzurális kényszernek tekintette. Az egykori cenzurális korlátokat jól mutatja, hogy az a két írás, amelyben egyértelműen, kódolatlanul utal a szerző a kisebbségi közösségi identitásra, illetve konkrét személy és nézeteinek, művének **[24]** bírálatára fordítja le a nyelvfilozófiai szövegek általános megállapításait, már csak halála után jelenhetett meg, ebből is az egyik először Magyarországon, a másik pedig csupán a rendszerváltás után. **[25]**

Denise Mannoni: Gőzhajó, pinterest.com

A Gáll Ernő könyvéről írott, életében kéziratban maradt, ám gépiratban többekhez eljutó kritikával elértünk ahhoz a kérdéshez, amelyet legalább röviden érintenünk kell; tudniillik, hogy milyen volt Bretter és az általa képviselt filozófiai esszéműfaj viszonya a Korunkhoz és annak szerkesztőihez. Pusztán bibliográfusi szemmel nézve azt figyelhetjük meg, hogy a parabolák sorozata az *Ikarosz legendájával* elindul a Korunkban, majd mindjárt a következő darabtól, a *Laokoón, a némától* kezdve átkerül az Utunk hasábjaira, ezt követően pedig a nyelvfilozófiai dolgozatok már ismét a Korunkban jelennek meg. Utólag, az eredményt, a kész szövegeket tekintve azt gondolhatjuk, hogy ez így volt rendjén: az irodalmias stílusú parabolák inkább szépirodalmi lapba, a hébe-hóba szakirodalmi hivatkozást is tartalmazó nyelvfilozófiai esszék inkább elméleti folyóiratba valók. A szerző pozíciójából nézve azonban a dolog fordítva áll: az Utunk olvasóiból álló célközönség és a tudott szépirodalmi szövegekörnyezet bizonyos mértékig előre meghatározta a kifejezésmódot és a

kérdések körét is. Másként folytatódott volna talán a parabolák sorozata, ha a Korunkban jelenhet meg, azt azonban, hogy *miként*, természetesen sohasem fogjuk megtudni. Az ambivalens viszony oka azonban jól rekonstruálható Gáll Ernő naplója és Bretter Gáll-recenziója alapján: **[26]** Bretter kritikájának egyik legfontosabb konkrét tárgya éppen Gáll Ernő *kisebbségi etika* címen hirdetett nézetrendszere.

Bretter György öröksége

Bretter életműve és az ezt övező kulturális kontextus vázlatos áttekintése után arról szólok, hogy milyen hatással volt szerzőnk közvetlen utókorára, és mit tud vele kezdeni saját korunk. Először a következő nemzedéknek az a köre említendő, amelynek pályakezdésekor idősebb pályatársként segédkezett. A *Szövegek és körülmények* című kötet szerzőit, Ágoston Vilmost, Huszár Vilmost, Molnár Gusztávot, Szilágyi N. Sándort és Tamás Gáspár Miklóst szokás idesorolni. **[27]** A szó hagyományos értelmében sohasem volt ez a csoport filozófiai iskola vagy tanítványi kör; tagjai a továbbiakban egymástól eltérő utakat jártak be, más szerzői stratégiákat követtek. Az újabb teoretikus nemzedék színrelépését Bretter bevezetőjével bejelentő kötet két okból érdemel mégis itt figyelmet. Részint mert Bretternek a nem sokkal korábban írt szövegeiből gyakran úgy tűnik, hogy amikor nemzedékekről beszél – leghatározottabb formában a *Hipotézis a nemzedékek kettős nyelvéről* című írásában –, a szeme előtt induló nemzedék szemléletét veszi mintául úgy, hogy távolságot is tart nézőpontjuktól, de azt is fölismeri, hogy a következő nemzedék magatartása hasonló ahhoz, amit ő már a parabolákban leírt, szinte jóslatként. (Talán a legjobban illusztrálja ezt az érintettek közül Tamás Gáspár Miklós írása, amely csak jóval megírása után láthatott napvilágot.) **[28]** Másrészt azért, mert ennek a csoportnak gyakran egyedül Bretter tűnt az előző nemzedékből elfogadható vitapartnernek, komolyan vehető elrugaszkodási pontnak. (Ez legkarakteresebben Molnár Gusztáv esetében mutatkozik meg.) **[29]**

folklorizálódott formában

Ezzel valójában le is zárhatnánk a hatástörténet kérdését a teória szintjén. Megemlítendő azonban még az a számos művészeti alkotás, és képzőművészeti

környezetben létrejött szöveg, amely közkincként, szinte folklorizálódott formában használja immár évtizedek óta például az Ikarosz-motívumot (képben), **[30]** illetve a Bretter-szövegek egyes jellegzetes kifejezéseit (például az „itt és mást” fordulatot).

[31] Akit még személyesen tanított a kolozsvári képzőn, abban tudatos, hogy kinek a szavait, motívumait használja. A fiatalabbak számára ez esetleg csak kulturális közkinccs, a kulturális identitás szerzőhöz nem kötődő eleme.

A fentiekből úgy tűnhet tehát, hogy Bretter halványuló emléke elfoglalta szerény, de kimutatható helyét a kulturális emlékezetben, munkáinak közvetlen hatásával, szakirodalmi felhasználásával azonban már nem számolhatunk. A közelmúltban indult, de sajnos, időközben megszűnt független államtudományi szakfolyóirat egyik tanulmányában azonban, legnagyobb meglepetésemre, a részemről különben jól ismertnek vélt szerző azzal lepett meg, hogy az írásában fölvetett probléma elméleti megoldásának keresése közben Bretter *A nyelv és az erkölcs* című írására utalt, hangsúlyos helyen, mint ma is folytatható gondolatra, egyik szellemi kiindulópontjára. **[32]** A történet tehát lehet, hogy még sincsen befejezve.

A szerző az MTA BTK Filozófiai Intézetének munkatársa.

Írásom az MTA BTK Filozófiai Intézete által szervezett *1968 és a magyar filozófia* című konferencián 2018. június 2-án tartott előadás szerkesztett változata, amelyben felhasználtam az ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet Média és Kommunikáció Tanszéke által *Konferencia a Korunk alapításának 90. évfordulója alkalmából* címmel szervezett konferencián *A filozófiai esszé a Korunk második folyamában* című, 2016. október 18-án tartott előadásom anyagát is. Ezúton mondok köszönetet mindkét konferencia szervezőinek és résztvevőinek az inspiráló szakmai vitáért, melynek tanulságait igyekeztem beépíteni a mostani írott változatba. Bretter György életművével rendszeres formában évtizedekkel ezelőtt foglalkoztam, ez volt 1996-ban, Tordai Zádor vezetésével megvédett egyetemi doktori értekezésem témája. Azóta, bár jellemzően más korszakokat kutatok, időről időre alkalmasszerűen visszatérek ehhez az ifjúkori témámhoz is. Összeállítottam többek között Bretter György életműve és a rá vonatkozó irodalom bibliográfiáját, melyre a jelen tanulmányban is hivatkozom, vendégszerkesztőként én állítottam össze a *Kellék* című filozófiai folyóirat Bretter emlékszámat (a 2003-ban megjelent 23. számot), és a hagyatékából kiadtam néhány addig kéziratban maradt írását. A jelen tanulmányban nem hivatkoztam összefoglaló írásaim Bretterről: 'Menekülés az ideologikus mondat labirintusából. Bevezető Bretter György olvasásához'. In: Mester Béla: *Magyar filozófia. A szenvedelmes dinnyésztől a lázadó Ikaroszig*. Kolozsvár-Szeged: Pro Philosophia, 2006, 249-267; 'Menekülés a történelemfilozófiából a nyelvfilozófiába, majd tovább: Bretter György és köre'. In: Boros Gábor (szerk.): *A hetvenes évek filozófiai lehetőségei és valósága*. Budapest, L'Harmattan - Német-Magyar Filozófiai Társaság,

1. A romániai sztálintalanítás a magyarországinál is korlátozottabb volt, magyar szempontból legfőképpen az hiteltelenítette, hogy időben egybeesett az ötvenhatal szimpatizáló romániai magyarok elleni megtorlásokkal. A *Korunk* szerzői gárdája mindenesetre kezdettől igyekezett kihasználni a desztalinizációval megnyílt, bármennyire is szűk lehetőségeket, szemmel látható változás azonban csak a hatvanas évek második felétől mutatkozhatott meg. Kezdetből a szerkesztőségen belüli ideológiai fékként működött Rácz Győző, míg Gáll Ernő a konfliktusok kerülése mellett inkább igyekezett kihasználni a szabadabb megszólalás lehetőségeit. ↑
2. Ennek egyik első programját lásd: Tuskó Simplicius [Szontagh Gusztáv]: *A literatúrai kritikás folyóírásokról*. Tudományos Gyűjtemény, 11. évf. 1827/7. sz. 91-103; elemzését: Mester Béla: 'A 19. századi nemzet mint filozófiai program'. In: Hörcher Ferenc, Lajtai Mátyás és Mester Béla (szerk.): *Nemzet, faj, kultúra a hosszú 19. században Magyarországon és Európában*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2016, 71-90. ↑
3. Bretter György Szeminárium. In: Bretter György: *A kortudat kritikája*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1984, 5-149. ↑
4. A bibliográfiát lásd: Mester Béla: 'Bretter György művei és a róla szóló irodalom'. In: Bretter György: *A felörlődés logikája. Esszék, értelmezések, jegyzetek*. Budapest. Enciklopédia-Ister, 1998, 297-316. Részletesebb és frissített

- adatokkal újraközölve In: Egyed Péter (összeállította és a monografikus fejezeteket írta): *Bretter György filozófiája*. Kolozsvár: Pro Philosophia, 2007, 299–362. ↑
5. Lásd: Gáll Ernő: *Napló. 1977–1990*. I-II. kötet. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2003; illetve Mester Béla: *Gáll Ernő és a Korunk. Az üldöztetés és a szerkesztés művészete*. A hét, Új folyam, 1. évf. 2003/1. sz. 6. ↑
 6. *A kisebbségi etika* kifejezés Gáll Ernő központi fogalma. ↑
 7. Bretter György (1932–1977) negyvenhatodik életévében halt meg. ↑
 8. Hajós József: *Eszterláncok. Avagy vígan rímelő versek*. Kolozsvár: Grinta, 2007. ↑
 9. Ennek egyik legjellemzőbb példája: Hajós József: *Barangolás kolozsvári könyvtárakban. Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest-Kolozsvár: Kriterion, 1999. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy Hajós József életművének komoly és ma is használt részét képezik komoly filológiai apparátussal és értelmezéssel ellátott szövegkiadásai, valamint egy-egy (zömében magyar) filozófus munkásságát összefoglaló nagyobb lélegzetű tanulmánya, monográfiája. A mikrofilológiai aprómunkát nem a mesterségével járó szükséges rossznak, hanem valódi intellektuális élvezetnek tekintette. ↑
 10. Bretter végül betegsége, majd korai halála okán nem szerzett doktori címet, disszertációjának rekonstrukcióját lásd: Angi István: 'Torzóba kényszerült főművek utóéletei. Bretter György doktori értekezéséről'. In: Egyed Péter (összeállította és a monografikus fejezeteket írta): *Bretter György filozófiája*. Kolozsvár: Pro Philosophia, 2007, 159–221. ↑
 11. Bretter György: Bemutatjuk Rózsa Jenőt. *Korunk*, 3. folyam, 11. évf. 2000/9. sz. 45–46. (A *Bretter György két írása* című összeállítás részeként, Mester Béla bevezetőjével.) ↑
 12. Vö. Hanák Tibor: *Elfelejtett reneszánsz. A magyar filozófiai gondolkodás századunk első felében*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1981. (Újabb, hozzáférhetőbb kiadása: Budapest: Göncöl, 1993.) ↑
 13. Böhm életművének alapvető paradoxonja, hogy saját önértékelésében és a tanítványi kör által épített kulturális emlékezetben az első önálló magyar filozófiai rendszer megalkotójaként a 19. századi magyar kulturális nemzetépítés egyfajta betetőzője, ugyanakkor értékfilozófiájában a nemzetnek csupán eszközértéke van. Akadémiai székfoglalójában, filozófiai programjának megfogalmazása során így jellemzi indulattal (és emlékezetes képzavarral) azokat, akik eszközértékeket önértéknek tekintenek: „Az aranyborjat körül tánczoló csak leplezett, reflectált, szégyenlős hedonisták, kiknél gyakran a lólabát a haza, az egyház, a társadalom, az emberbaráti szeretet, a magas célok mephistophelesi köpenykéje sem bírja eltakarni”. Böhm Károly: *Az értékelmélet feladata s alapproblémája*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1900, 20. Erről az alapról kiindulva elég kilátástalan vállalkozás lenne bármiféle nacionalizmus filozófiai megalapozása, viszont Böhm egyik alapfogalmát, az (individuális) öntétet már lehet a kisebbségi körülményekre, kisebbségi *sorsra* értelmezni és kombinálni későbbi egzisztenciafilozófiákkal. ↑
 14. A marxista antropológia talán legfontosabb korabeli magyar munkáját lásd: Márkus György: *Marxizmus és „antropológia”. Az emberi lényeg fogalma Marx filozófiájában*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. ↑
 15. Eugen Ionescu: *Tanuljunk könnyen, gyorsan angolul*. Fordította és bevezetővel ellátta Bretter György. *Korunk*, 26. évf. 1967/5. sz. 651–659. ↑
 16. Egyed Péter 2003. *Bretter György nyelvfilozófiája. Kísérlet rekonstrukcióra*. *Kellék*, 23. sz. (2003) 73–90, különösen 84. ↑
 17. A továbbiakban a hivatkozott Bretter-műveket első megjelenésük alapján idézem annak érdekében, hogy kitűnjék keletkezésük körülbelüli időrendje és következtetni lehessen a szöveggörnyezetre, amelyben első célközönségükkel találkoztak. A hivatkozott írások megtalálhatók Bretter még életében megjelent és poszthumusz gyűjteményes kötetekben: *Vágyak, emberek, istenek. Tanulmányok, esszék*. Bukarest: Kriterion, 1970; *Párbeszéd a jelennel. Esszék, tanulmányok*. Budapest: Kriterion, 1973; *Itt és mást. Válogatott írások*. Válogatta Molnár Gusztáv; a bevezetőt írta Egyed Péter. Bukarest: Kriterion, 1979; *Párbeszéd a vágyakkal. Esszék*. Az előszót írta Tordai Zádor. Budapest: Magvető, 1979. (Ennek a poszthumusz kötetnek a munkálatai még a szerző életében elkezdődtek, erről tanúskodik a 7. oldalon található dedikáció: „A kötetet dr. Levendel Lászlónak ajánlom. *Bretter György*”); *Crez și istorie*. Fordította Francisc Grünberg. București: Kriterion, 1979. (Válogatott írásai román fordításban.); *A kortudat kritikája*.

A kötetet szerkesztette és az utószót írta Molnár Gusztáv. Bukarest: Kriterion, 1984; *A felőrlődés logikája. Esszék, értelmezések, jegyzetek.* A kötetet szerkesztette és az utószót írta Tóth László; az előszót írta és a bibliográfiát összeállította Mester Béla. Enciklopédia-Ister, 1998. ↑

18. Bretter György: *Ikarosz legendája.* Korunk, 26. évf. 1967/3. sz. 364–370. ↑
19. Bretter György *A néma: Laokoón.* Utunk, 24. évf. 1969/1 (1053). sz. 3–5. Újraközlései *Laokoón, a néma* címmel jelentek meg. ↑
20. Eugen Ionescu: *Tanuljunk könnyen, gyorsan angolul.* Korunk, 26. évf. 1967/5. sz. 651–659; Bretter György fordításában és bevezetőjével. ↑
21. Bretter György: *A nyelv és az erkölcs.* Korunk, 30. évf. 1971/2. sz. 201–206. ↑
22. Bretter György: *Hipotézis a nemzedékek kettős nyelvéről.* Korunk, 32. évf. 1973/6. sz. 878–886. ↑
23. Az első írást lásd: Bretter György: *Az itt és most logikája és erkölce.* Korunk, 31. évf. 1972/2. sz. 200–208. Az első megjelenés címváltozata Rácz Győző szerkesztői javaslata volt, az újraközléskor Bretter visszatért az eredeti címhez: 'Adalék egy hely- és egy időhatározó sajátosságaihoz'. In: Bretter György: *Párbeszéd a jelennel. Esszék, tanulmányok.* Bukarest: Kriterion, 1973, 107–127. Ezt a címváltozatot követi a két magyarországi poszthumusz kötet: *Párbeszéd a vágyakkal. Esszék.* Budapest: Magvető, 1979, 136–156; *A felőrlődés logikája. Esszék, értelmezések, jegyzetek.* Budapest: Enciklopédia-Ister, 1998, 175–192. Válogatott írásaiiban *Adalék egy hely- és időhatározó sajátosságaihoz* címváltozatban szerepel: *Itt és mást. Válogatott írások.* Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1979, 254–269.

A második írás csak poszthumusz jelent meg a hátrahagyott kézirat alapján, két változatban, különböző címváltozatokkal: Bretter György: *Vázlat a „kijelentő mondat” filozófiájához.* A szöveget gondozta Molnár Gusztáv. Korunk, 37. évf. 1978/10. sz. 816–825; Bretter György: 'A „sellő” mint alany. Kísérlet az alany-állítmány viszony elemzésére. Sellőnek lenni nem szégyen, csak kellemetlen'. A szöveget gondozta Tamás Gáspár Miklós. In: Bretter György: *Párbeszéd a vágyakkal. Esszék.* Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1979, 425–451. *A felőrlődés logikája* című, főntebb hivatkozott kötet ez utóbbi szövegváltozatot közli újra. ↑
24. Gáll Ernő: *Tegnap és mai önismeret.* Bukarest: Kriterion, 1975. ↑
25. Bretter György: *Temetés Zsögödön.* Tordai Zádor nekrológiájával Bretter Györgyről. Új Írás, 18. évf. 1978/3. sz. 82–88. (1968-as kézirat.) Bretter György: *Az ideológus és az ő nyelve.* Az Egyed Péter által rendelkezésre bocsátott szöveget közli Mester Béla. Kellék, 23. sz. (2003) 57–65. (1975-ös kézirat.) Utóbbinak a hagyatékban *Nemzetiség és ideológia* címváltozatú gépirata is megtalálható. ↑
26. Gáll Ernő: *Napló. 1977–1990.* I–II. kötet. Kolozsvár: Polis Könyvkiadó, 2003; Bretter recenziójának adatait lásd az előző jegyzetben. ↑
27. Bretter György (összeállította és az előszót írta): *Szövegek és körülmények.* Bukarest: Kriterion, 1974. ↑
28. Tamás Gáspár Miklós: *Pár hálátlan szó.* Válasz Gáll Ernőnek. Kellék, 23. sz. (2003) 65–71. ↑
29. Molnár Gusztáv: *Levél Bretter Györgyhez.* Korunk, 33. évf. 1974/5. sz. 666–672. ↑
30. Jelképesnek is tekinthető, hogy a Bretterről szóló kötet borítóját Vetró András képzőművész domborművéről készített fotó díszíti, amelyet Bretter Ikarosz-parabolája ihletett. Vetrónak egyébként nem ez az egyetlen alkotása, amely explicit módon, bevallottan utal valamely Bretter-szövegre. A kötetet lásd: Egyed Péter (összeállította és a monografikus fejezeteket írta): *Bretter György filozófiája.* Kolozsvár: Pro Philosophia, 2007. ↑
31. Ilyen szempontból is élmény volt számomra például végighallgatni jó egy évtizede az időközben elhunyt Irsai Zsoltnak, a Marosvásárhelyi Műhely kevés otthon maradt tagjai egyikének műhelyvezetői bemutatkozását a MinimumParty Összművészeti Alkotótáborban. A mester önkéntelenül Bretter műveinek szófordulataival fogalmazta meg alkotóműhelye programját, majd ezen többszörösen rajtakapva magát, önironikusan megjegyezte: úgy látszik, nyelvi formában ma is csak Bretter szavaival tudom kifejezni magam. Irsai egyébként életében mindig következetesen, ám merőben szokatlanul a *mesterei között* sorolta föl Bretter Györgyöt. (Bretter a filozófiatánára volt, míg a többiek valamennyien művésztanárok.) ↑

32. Noszkai Gábor: *A felügyelő tekintetétől az állam foglyul ejtéséig*. Athenaeum. Konzervatív Szemle. 2. évf. 2016/3. sz. 4-14. ↑

felső kép | Denise Mannoni: Koktél a Marson, Gandalf's Gallery, flickr.com